

16. Кірін Р. С. Євроінтеграційна реформа права користування надрами. Актуальні проблеми конвергенції екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу: матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу (28 жовт. 2016 р., м. Дніпро). Дніпро: НГУ, 2016. С. 102–123.

17. Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 594 і № 615: постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 р. № 518. Офіційний вісник України. 2017. № 60. Ст. 1827.

18. Красножон М. Д., Лютий Г. Г. Щодо принципів та положень нової редакції Кодексу України про надра. Мінеральні ресурси України. 2017. № 1. С. 7–10.

19. Кобецька Н. Р. Удосконалення механізмів набуття права користування надрами в умовах євроінтеграції. Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції: матеріали «круглого столу» (Харків, 8 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2017. С. 61–65.

УДК 349.6

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВІД ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРИРОДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ»

Коваленко Т.О.

(доктор юридичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Позняк Е.В.

(кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Шомпол О.А.

(кандидат юридичних наук, асистент кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Анотація. У статті здійснено огляд виступів учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України» (26 травня 2017 року, м. Київ) з актуальних проблем аграрного, земельного та екологічного права в історичній ретроспективі їх становлення та розвитку, присвяченої пам'яті вченого, доктора юридичних наук, професора, Вчителя Василя Лук'яновича Мунтяна. Наведено висновки і пропозиції з удосконалення аграрного, земельного та екологічного права й законодавства, правової науки та правозастосовної діяльності в Україні.

Ключові слова: аграрне право, взаємодія суспільства і природи, екологічне право, земельна реформа, земельне право, колгоспне право, наукові школи, правова охорона природи, раціональне природокористування, ринок земель.

Аннотация. В статье сделан обзор выступлений участников Всеукраинской научно-практической конференции «От правовой охраны природы Украинской ССР к экологическому праву Украины» (26 мая 2017 года, г. Киев), по актуальным проблемам аграрного, земельного и экологического права в исторической ретроспективе их становления и развития, посвященной памяти ученого, доктора юридических наук, профессора, Учителя Василия Лукьяновича Мунтяна. Приведены выводы и предложения

по совершенствованию действующего аграрного, земельного и экологического права и законодательства, правовой науки и правоприменительной деятельности в Украине.

Ключевые слова: аграрное право, взаимодействие общества и природы, земельная реформа, земельное право, колхозное право, научные школы, правовая охрана природы, рациональное природопользование, рынок земель, экологическое право.

Kovalenko T., Pozniak E., Shompol O. All-ukrainian scientific-practical conference «From the legal protection of nature of Ukrainian SSR to environmental law of Ukraine»

Summary. The article reviews the speeches of the participants of All-Ukrainian scientific-practical conference «From the Legal Protection of Nature of Ukrainian SSR to Environmental Law of Ukraine» (May 26, 2017, Kyiv) on topical issues of agrarian, land and environmental law in the historical retrospective of their formation and development, dedicated to the memory of a scientist, Doctor of Law, Professor, Teacher Vasil Lukyanovich Muntean. The conclusions and suggestions on improvement of current agrarian, land and environmental law and legislation, legal science and law enforcement activity in Ukraine are presented.

Key words: agrarian law; environmental law; interaction of society and nature; kolkhoz law; land market; land law; land reform; legal protection of nature; rational nature management; scientific schools.

Продовжуючи традиції проведення «круглих столів» з еколого-, земельно- та аграрно-правової проблематики [1; 3 – 5], 26 травня 2017 р. на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію на тему «**Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України**», присвячену пам'яті доктора юридичних наук, професора Василя Лук'яновича Мунтяна з нагоди 95-річчя від Дня народження. Метою співпраці вчених – учасників конференції стало спільне напрацювання наукових підходів до подальшого розвитку аграрного, земельного та екологічного права України. Основні підходи вчених опубліковано у Збірнику тез доповідей учасників зазначеної конференції [2], якими охоплено найрізноманітніші тематичні напрями сучасних актуальних правових досліджень.

Відкрив роботу конференції доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент АПрН України **В.В. Носік**. Він зазначив, що зібрання присвячено пам'яті професора Василя Лук'яновича Мунтяна, його 95-річчя від Дня народження, та подякував усім, хто відгукнувся на ініціативу організаторів цієї конференції – надіслати тези виступів, приїхати на конференцію у вишиванках. Вчений радо привітав гостей із інших держав – Білорусі, Італії, Казахстану та представників різних наукових правових шкіл з України, відмітив тенденцію до перетворення даного наукового зібрання у міжнародну конференцію. «Свого часу, був іще живий Василь Лук'янович, ми з професором Олексієм Олексійовичем Погрібним планували організувати науковий захід на честь 90-річчя нашого Вчителя, але не так сталося, як гадалося: Олексія Олексійовича також немає з нами. Сьогодні хочеться оживити пам'ять про Василя Лук'яновича та віддати шану цій Людині з великої літери» – підкреслив учений.

Вступне слово проф. В.В. Носіка супроводжувалось демонстрацією світлин, на яких усміхнений Василь Лук'янович бере участь у наукових заходах, відпочиває у Карпатах та інших мальовничих куточках природи, адже Василь Лук'янович був «людиною Природи». Далі учасники конференції проглянули відео – запис участі Василя Лук'яновича в передачі радіо «Свобода».

З вітальним словом із нагоди проведення високого зібрання до учасників конференції звернувся кандидат юридичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка **М.П. Куцевич**, який висловив високу шану пам'яті визначної особистості Василя

Лук'яновича – фундатора наукової школи, який зробив свій внесок у розвиток правової науки та еколого-правової науки зокрема. Він зазначив про те, що все, що було «посіяно» Василем Лук'яновичем, проросло, а екологічне право стало інструментом «в руках» суспільства та держави, покликаних забезпечити безпеку людини й навколишнього природного середовища. Максим Петрович щиро побажав учасникам конференції наснаги та плідної співпраці.

У своїй доповіді на тему **«Наукові ідеї професора В.Л. Мунтяна з правових проблем взаємодії природи і суспільства у XXI сторіччі»** [2, с. 11 – 15] доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент АПрН України **В.В. Носік** розповів про свого Вчителя Василя Лук'яновича Мунтяна наступне.

Серед видатних вчених і непересічних особистостей української науки правової охорони природи, колгоспного, земельного, природоресурсного, аграрного, екологічного права радянської епохи і новітньої історії України особливо вирізняється професор Василь Лук'янович Мунтян як Людина з енциклопедичними знаннями, як мудрий, талановитий, інтелігентний, справедливий і великий Вчитель, Педагог і Учений-правознавець із загостреним чуттям нового у юриспруденції, Захисник Вітчизни і Природи, блискучий Лектор і Майстер слова, неперевершений турист-еколог-юрист – підкорювач доступних вершин Паміру і Тянь-Шаню, Кавказу й Криму, Альп і Карпат, краєзнавець та етнограф, закоханий в українську історію та культуру, рідну мову та літературу, великий шанувальник національних традицій та звичаїв Українського народу.

Більше півстоліття В.Л. Мунтян розбухував юридичну громадськість науковими ідеями, гіпотезами, передбаченнями, прогнозами, висновками, твердженнями з правових проблем охорони природи, земельного права, аграрного права, раціонального природокористування, екологічного права, які вирізнялись своєю новизною, актуальністю, оригінальністю, ґрунтовністю, аргументованістю і спонукають до подальшого вивчення, аналізу і дослідження теоретичних і прикладних правових проблем взаємодії природи і суспільства, розвитку земельного, аграрного, екологічного права в сучасних умовах.

«Усе було нове, незвичне, – зазначив доповідач, – тому професора В.Л. Мунтяна без перебільшення можна величати патріархом сучасної української освітньої і наукової школи правової охорони природи, земельного, аграрного, природоресурсного, екологічного права».

Наукова спадщина професора В.Л. Мунтяна складає понад 150 наукових праць, з них 10 монографій і навчальних посібників, які охоплюють широку палітру актуальних для кожного історичного проміжку часу питань правового регулювання адміністративних, майнових, земельних, лісових, водних, природоресурсних, аграрних, екологічних відносин, що виникали в радянський період і тепер, коли Україна реформує земельні і аграрні відносини, здійснює свою екологічну політику в сучасних економічних та державно-правових інтеграційних умовах.

Наукові ідеї професора В.Л. Мунтяна розвинуті і втілені у доктринальних висновках багатьох вчених, утвердилися у правосвідомості народу, закріплені у Конституції України, реалізуються у національному законодавстві і праві на фоні сучасних інтеграційних процесів з правом Європейського Союзу, є предметом подальшого наукового пошуку молодих дослідників і науковців. Досліджуючи науково-методологічні основи взаємодії суспільства і природи, професор В.Л. Мунтян сформулював теоретичні висновки і положення, які є фундаментальними для еколого-правових досліджень сучасності та на перспективу.

Доповідач наголосив, що Василь Лук'янович осмислював явище «ноосфера» у викликах XXI сторіччя, про що він сам неодноразово зазначав. Започаткований ним у Київському університеті спецкурс «Правова охорона природи» неоднозначно сприймався

тоді, навіть викликаючи посмішки, а подекуди й відверте неприйняття його правових ідей. У той же час, серед дослідників, які зрозуміли та підтримали наукові погляди Василя Лук'яновича, – відомий радянський вчений-еколог О.С. Колбасов, котрий сказав: «вчений з України висловив ідеї, які мають будуще».

Наукову цінність доробку В.Л. Мунтяна становлять положення про те, що взаємодія людського суспільства і природного середовища здійснюється у двох основних формах – використання природи як умови, місця і засобу існування суспільства, друга – в її охороні. При цьому використання природи знаходить свій вияв з одного боку, в споживанні природних ресурсів, їх відтворенні, зміні природних речовин і умов життя людини, з іншого – негативному впливі, який порушує природний баланс, рівновагу біосфери і людини, що, в свою чергу, зумовлює охорону природи, яка в історичному минулому здійснювалася у формі охорони деяких природних об'єктів, виходячи з релігійних спонувань, охорони природних об'єктів як предметів приватної власності, заборон і обмежень у заповідниках.

Згодом з'явилась нова форма охорони природи – розумне використання природних ресурсів і раціоналізація усього процесу природокористування. Третя форма охорони природи – захист природного середовища – виникла в результаті інтенсивного зростання міст, великих промислових і сільськогосподарських зон, що викликало забруднення, зараження навколишнього середовища і загрозу в зв'язку з цим здоров'ю і життю людей. Екологічний аспект проблеми «людина – середовище» полягає у врахуванні їхнього взаємозв'язку, взаємодії і взаємозалежності, що обумовлює комплексний підхід до охорони природного середовища.

Поглиблений аналіз цих висновків є вкрай необхідним для запобігання і вирішення екологічних проблем, що вже виникають у сучасних процесах глобалізації та її негативному впливі на зміну клімату на планеті Земля і, відповідно, на існування людської цивілізації у XXI сторіччі. Василь Лук'янович висловлював ідеї, пов'язані зі збереженням існування самої людини на Планеті Земля, які «лягають проекцією» на виклики XXI сторіччя і загрози сучасній цивілізації.

В таких умовах виживання людства залежить від того, як буде використовуватися у господарській діяльності верхній родючий шар ґрунту. У цьому зв'язку важливе значення для вирішення проблем збереження і відтворення українських чорноземів мають зроблені у середні 60-х років минулого сторіччя науково-теоретичні висновки В.Л. Мунтяна щодо правової охорони ґрунтів, прийняття спеціального закону «Про охорону ґрунтів», адже й понині, вже в самостійній Україні, такий закон не прийнятий, а проблеми з використанням, збереження і відтворенням родючості ґрунтів поглиблюються через непередумані перетворення у аграрному секторі економіки, проведення реформування земельних відносин у сільському господарстві без наукових обґрунтувань.

Не менш важливим для розвитку земельного і екологічного права та законодавства, поглиблення наукових досліджень у цій сфері є теоретично-прикладні ідеї, висновки і рекомендації В.Л. Мунтяна щодо правового забезпечення охорони, раціонального використання земель, водних і лісових ресурсів, надр, охорони атмосферного повітря від забруднення шкідливими речовинами, підвищення ефективності норм екологічного законодавства, посилення еколого-юридичної відповідальності за шкоду навколишньому природному середовищу, набуття та реалізації права власності Українського народу на землю та природні ресурси, вирішення проблем екологізації права й мислення, проблем, пов'язаних з виживанням людства й переходу в нову якість – до біосфери та ноосфери Планети Земля.

Зокрема, як зазначив доповідач, у науковій скарбниці В.Л. Мунтяна зберігаються цінні для сучасного дослідника і законодавця теоретичні положення щодо поняття, предмету правової охорони природи, взаємозв'язку екології як теоретичної основи охорони природи з правовим регулюванням природноресурсових і екологічних відносин, юридичної природи права природокористування, теоретичних проблем державного

управління у сфері використання і охорони природних ресурсів, системи органів і змісту основних функцій у галузі санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, участі держави в проведенні експертизи будівельних та інших проектів, що шкідливо впливають на природне середовище, правового режиму зелених зон навколо міст і великих промислових об'єктів, ефективності застосування еколого-правових норм, встановлення плати за використання землі та інших природних ресурсів, законодавчого встановлення і жорсткого контролю ГДК викидів у атмосферу, проведення кодифікації екологічного законодавства тощо. Практична значимість цих та інших ідей та висновків для удосконалення системи і структури екологічного законодавства, підвищення ефективності його застосування підтверджується сучасними потребами в узгодженні з Конституцією України екологічного законодавства України, в обґрунтуванні, розробці і прийнятті Екологічного кодексу України, закону «Про охорону ґрунтів», перегляду системи, структури і змісту природноресурсових законів, закону «Про охорону навколишнього природного середовища» в умовах адаптації екологічного законодавства до екологічних вимог і стандартів ЄС тощо.

В сучасних умовах розбудови України, реформування земельних та аграрних відносин проф. В.Л. Мунтян у своїх наукових публікаціях досліджував методологічні, історичні, теоретичні, практичні проблеми права власності на землю, права землекористування, раціонального використання і охорони земель і зробив висновки та рекомендації, які є фундаментальними для поглибленого дослідження проблем правового регулювання земельних відносин у майбутньому.

Проведений аналітичний огляд лише деяких наукових поглядів професора В.Л. Мунтяна показує, що закладені у його науковій скарбниці ідеї, погляди, висновки, точки зору на правові проблеми взаємодії природи і суспільства, охорони природи, раціонального природокористування, здійснення громадянами і юридичними особами суб'єктивних прав на землю, ліси, води, інші природні ресурси, реалізації екологічних прав тощо складають неоціненну теоретичну і методологічну основу для проведення нових наукових досліджень сучасних проблем реалізації принципів, положень, норм, імперативів Конституції України щодо реформування земельних і аграрних відносин, юридичної природи права власності на землю Українського народу, набуття і реалізації громадянами і юридичними особами права власності на землю та інші природні ресурси, охорони та збереження довкілля, екологічної безпеки, розвитку доктрин земельного, аграрного, природноресурсного, екологічного права України, систематизації національного земельного, аграрного, екологічного законодавства в сучасних умовах.

На завершення свого виступу, В.В. Носік зазначив про те, що в тезах, які ввійшли до збірника, автори висловили свої думки, передали свою любов до Василя Лук'яновича. Наразі розпочато підготовку збірки пам'яті Василя Лук'яновича Мунтяна та збірки його праць, адже надбання, яке ми маємо – це базис, ґрунт для наших подальших досліджень.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка **М.В. Краснова** в доповіді «**Пріоритети у розвитку сучасного екологічного права України: науково-методологічні питання**» [2, с. 213 – 218] привітала усіх з нагоди ювілею Василя Лук'яновича та зазначила, що В.В. Носік був його учнем і багато говорив про нього. «Мені, на жаль, не довелось бути його ученицею». Згадувала його як високодуховну, толерантну, інтелігентну людину, яка любила свою Україну, традиційно ходив у вишиванці. Подякувала усім, хто відгукнувся на це наше прохання.

Марія Василівна почала з того, що в основі розвитку законодавства лежить об'єктивна реальність – розвиток правовідносин: «ми своїм учням доводимо, що в основі формування людини і природи лежать історичні форми використання природних ресурсів, їх охорони та, власне забезпечення екологічної безпеки, яка стала основним в останні десятиріччя».

Досліджуючи семантичне значення наукового поняття «пріоритет», Марія Василівна зазначила, що пріоритетами в праві доцільно розглядати: а) цілі і задачі відповідного законодавства; 2) направленість цієї галузі на відповідні об'єкти права і, відповідно, 3) види діяльності по відношенню до таких об'єктів, в результаті чого формується відповідний тип суспільних відносин, що потребують врегулюванню нормами такого законодавства.

Очевидно, що пріоритети в екологічному праві визначаються передусім положеннями його законодавства. Так, вже в Преамбулі Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (далі – Закон) визначається пріоритетність сфери правового регулювання – охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини як невід'ємної умови сталого економічного та соціального розвитку України. В такий спосіб законодавець визначає цілі цієї галузі та конкретизує їх в задачах законодавства, закріплених у ст. 1 цього Закону.

З-поміж названих напрямів правового регулювання виокремлюється більш переважна сфера. Зокрема, тут таки, в Преамбулі Закону проголошується, що наша держава з цією ціллю здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, раціональне використання та відтворення природних ресурсів.

Відповідно, пріоритети визначаються передусім в предметі екологічного права, тобто в тих напрямках суспільної діяльності, які підлягають регулюванню нормами екологічного права та законодавства. З позиції згаданої взаємодії суспільства і природи, в науці екологічного права її традиційно розглядають еволюційно в єдності трьох історичних форм, опосередкованих в праві: економічна (природокористування), екологічна або охоронна (природоохоронна сфера), захисна (сфера по забезпеченню екологічної безпеки).

У межах запропонованої теми цього наукового заходу слід констатувати поступальний характер предмета екологічного права та еволюцію вказаних правових форм взаємодії суспільства і природи: до 60-х років минулого століття переважала сфера правового регулювання використання природних ресурсів; з 60-х до початку 90-х років цього ж століття – сфера регулювання природокористування та правової охорони природи; з кінця 90-х років до тепер – регулювання вказаних вище трьох сфер. Водночас, з урахуванням згаданої в Преамбулі Закону сфери відтворення природних ресурсів, в науці екологічного права України свого часу запропоновано вказану тріаду доповнити таким типом суспільно корисної діяльності як відносини по відновленню (відтворенню) природного середовища, які відображають таку сучасну форму взаємодії суспільства і природи як компенсаційну, в межах якої реалізуються засади сталого розвитку.

Беручи до уваги значення пріоритетів як першість у здійснюваній в екологічній сфері діяльності, яка підлягає регулюванню екологічним правом, в сучасних умовах, на думку Марії Василівни, пріоритет доцільно віддати сфері забезпечення екологічної безпеки. В обґрунтування такого твердження можна брати до уваги теоретичні положення про норми-пріоритети, тобто ті конкретні правові норми, які своїм змістом встановлюють правові переваги, зокрема, в галузі екології. Такою нормою можна вважати ст. 3 Закону, що визначає основні принципи галузі, а саме: пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість дотримання екологічних стандартів, нормативів і лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності (п. «а»); гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей (п. «б»); попереджувальний характер заходів з охорони навколишнього природного середовища (п. «в»).

Вказані принципи відображають законодавче визначення «екологічної безпеки як такого стану навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки і виникнення небезпеки для здоров'я людей. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів» (ст. 50 Закону). Очевидно, що такі заходи доцільно визнати заходами екологічної безпеки, які по своїй суті та характеру є компенсаційними, тобто такими, що спрямовані як на відтворення (відновлення) раніш порушеного природного середовища, так і на впровадження новітніх екологічних безвідходних виробництв і безпечних сфер господарювання, здатних унеможливити виникнення екологічної небезпеки для усього живого.

Професор М.В. Краснова вказала на доцільність визначення пріоритетності об'єктного складу екологічних правовідносин. Наприклад, якщо брати до уваги завдання законодавства, визначені в ст. 1 Закону, то такими завданнями є регулювання відносин щодо охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, попередження та ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів і інших природних комплексів, унікальних територій і природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною. Із усього наведеного випливає, що основним об'єктом екологічного права є природа і все, що з нею пов'язано. Такий же контекст зафіксований і в частинах 1 та 2 ст. 5 Закону, які визначають об'єкти охорони навколишнього природного середовища, тобто пріоритет в об'єкті екологічного права Законом чітко визначений.

Однак, у відповідності до частини 3 ст. 5 Закону, державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягає також здоров'я і життя людей. Таке законодавче положення дозволило вченим (В.І. Андрейцеву, А.П. Гетьману, Ю.С. Шемшученку та іншим вченим) в еколого-правовій літературі наполягати на так званій гуманістичній спрямованості сучасного екологічного права. При цьому, така позиція посилюється положенням ст. 3 Конституції України, яка визначає людину найвищою соціальною цінністю, хоч гуманістична спрямованість пронизує усе національне право й законодавство (а не лише екологічне) як соціальне явище.

На думку Марії Василівни, життя і здоров'я людини, які начебто підлягають охороні екологічним правом, – це лише природні атрибути правового статусу людини і громадянина, який визначається, охороняється та захищається всією системою національного законодавства. Не даремно, забезпечення середовища життєдіяльності людини як невід'ємної умови сталого економічного та соціального розвитку України, про що згадується в Преамбулі Закону, безпосередньо врегульовується законодавством про охорону здоров'я, конкретизується Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», де власне право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище входить складовою частиною до конституційного права на життя та на охорону здоров'я.

Відтак, на переконання Марії Василівни, така наукова позиція характеризує антропоцентричний підхід у розумінні концептуальних основ взаємодії суспільства і природи, є помилковою та такою, що проявляє схильність до так званого панування людини над природою, є спробою виправдати існуючі наслідки людської діяльності та створеного на її основі науково-технічного прогресу, що суперечить еволюційному розвитку, що по суті й продовжує сприяти незворотнім процесам у самій природі.

Для формування нових підходів до об'єктів екологічного права наука має враховувати положення екологічної філософії (філософії екології), представники якої відмічають, що «найвищим досягненням еволюції на Землі є людський розум, яким осягнуті існуючі закони Природи та які людина прагне пов'язати в єдину логічну схему з метою щось передбачити. Насправді мудрою є лише сама Природа, яка й дотримується

відповідних законів у якійсь, на погляд непосвяченої людини, ірраціональній, зовнішньо зовсім не логічній формі. У важких умовах сучасної екологічної кризи взагалі навряд чи можна передбачити щось серйозне, адже скільки разів Природа доказувала нам неспроможність наших самих райдужних логічних умовиводів. Якщо придивитись до перемог Людини над Природою, то можемо виявити, що кожна перемога, крім тих наслідків, на які ми розраховували, має непередбачені наслідки. Ми належимо Природі, знаходимось в її лоні, і панування над нею може означати, що ми можемо лише, пізнаючи її закони, правильно їх застосовувати.

Констатуючи ці кардинальні зміни в самій природі, а також у розумінні цих процесів, доцільно робити наголос, за словами П.Г. Чижова, на «необхідності забезпечення безпеки людства, що стає більш важливим, ніж подальший технічний прогрес. Пріоритетною спрямованістю стає не подальше нарощування виробничого потенціалу, а забезпечення його екологічності, реконструкція з урахуванням екологічних наслідків його здійснення».

Саме тому, враховуючи значимість пріоритетів у своїй галузі, наука екологічного права має переглянути власні підходи до багатьох методологічних засад, передусім, до основного об'єкта правового регулювання – до природи, та на її економічних, екологічних та соціальних правових характеристиках запропонувати державі і суспільству сучасні ефективні правові моделі застосування і дотримання її законів, які дозволять здійснити якісний перехід до менш споживацького способу існування людства, однак до більш природного екотехнічного типу економіки, який буде враховувати потребу відновлення (відтворення) і збереження природи.

За умови, коли наука екологічного права виробить нові концептуальні основи свого формування і подальшого розвитку, особливо в контексті свого сучасного пріоритетного напрямку – екологічної безпеки, то й називатись ця галузь може так – право екологічної безпеки. В основі такої науки може лежати вчення про забезпечення правової охорони і відтворення природи та екологічної безпеки громадян, передусім, при здійсненні права природокористування як основного фактору екологічного ризику.

На початку свого виступу «**Про необхідність третьої революційної зміни змісту доктрини екологічного права**» [2, с. 209 – 213] доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАПрН України, Президент Асоціації українських правників **В.В. Костицький** наголосив на тому, що він закликає не до революції, а до світоглядних перетворень – у розумінні доктрини екологічного права, в розвитку доктринальних підходів у екологічному праві та в необхідності «третьої революції» в науці екологічного права. Вчений акцентував увагу на необхідності вивчення історичного розвитку ідеї правової держави як справедливої влади, морального імперативу, адже в основу прийняття рішень має бути покладено принцип правової держави і розподілу влад.

Василь Васильович запропонував виділити такі концептуальні основи використання людиною природних ресурсів: суспільство і природа є системами взаємодії, де природні зв'язки людини і довкілля органічно переплітаються з її соціальними, органічними зв'язками і проявляються як освоєння людиною («олюднення») природних ресурсів, включення їх до суспільного виробництва та суспільного життя у цілому; соціум сьогодні не може розглядатися як сукупність громадянських суспільств у рамках національних держав, а є глобальним громадянським суспільством, відносини якого з довкіллям та з приводу природних ресурсів забезпечують розвиток; нова система господарювання повинна характеризуватися чіткими принципами екологізації не тільки виробничої діяльності, але й політичної, правотворчої соціальної та інших сфер життєдіяльності людей; необхідною стає реалізація морально-етичного екологічного імперативу як критерію розвитку, основи взаємодії суспільства і природи.

Пошуки і розробки на методологічному рівні, у тому числі й на дефінітивному рівні, є дуже важливим етапом і умовою осмислення сучасного стану взаємодії суспільства і довкілля, яке забезпечує розуміння його сутності, тотожності і розходження. Зазначене, на думку вченого, передбачає необхідність розробки нової доктрини екологічного права, яка має лягти в основу як екологічної політики національних держав, так і функціонування глобалізованого громадянського суспільства.

Першим етапом формування такої доктрини стало з'ясування змісту поняття охорони навколишнього природного середовища, яке відрізняється від поняття охорони природи, що з'явилося у кінці минулого століття. За своєю суттю охорона природи до цього зводилася спочатку лише до збереження унікальних природних об'єктів, окремих видів тварин і рослин, не поширюючись на природні ресурси загалом. У той час ще й не існувало проблеми забруднення довкілля. Поняття «природа» тоді не охоплювало всієї природи – матеріального світу, який оточує суспільство, а стосувалося тільки її окремих об'єктів. Охорона природи відповідно зводилася до вирішення фрагментарних проблем шляхом виділення природно-заповідних територій, починаючи ще з XVIII ст., коли був створений перший заказник поблизу Праги. Слушно, на думку Василя Васильовича, перший період охорони довкілля називають періодом «консервативної охорони природи», оскільки суть цієї діяльності полягала у вилученні з господарського вжитку певних природно-заповідних територій.

В умовах панування радянської ідеології постановка питання про охорону природи була пов'язана з певним ризиком. В суспільно-політичній практиці та науці панував підхід, заснований на відомій тезі В. Мічуріна: «Ми не можемо чекати милостей від природи. Взяти їх у неї – наше завдання». Зрозуміло, що у таких умовах в основі досліджень перебувала проблема охорони і використання природних ресурсів, що базувалася на запропонованій проф. ГО. Аксеньонком «теорії розширеного земельного права». Як зазначив доповідач, ми пам'ятаємо про драматичні події, що супроводжувалися небезпекою звільнення з роботи вчених Московського університету проф. М. Казанцева та доц. О. Колотинської, які в 1961 р. опублікували першу наукову працю, присвячену питанням охорони природи.

Відповіддю вчених на «повзучу» державну реакцію була дуже дипломатична і дещо завуальована формула, за якою охорону природи та використання природних ресурсів називали двома сторонами одного явища, розглядали їх як двоєдиний процес взаємодії суспільства і природи.

Саме так без особливих острахів наразитися на гнів комуністичних вождів юридичної науки сформулював теоретико-методологічну парадигму майбутнього екологічного права проф. В.Л. Мунтян, який називав охорону природи і раціональне використання природних ресурсів двома сторонами однієї медалі, що зрештою, згодом знайшло своє відображення в одній із основних пізніх праць цього видатного вченого. В.В. Костицький назвав такий підхід першим революційним кроком формування доктрини екологічного права.

Доповідач зауважив, що сьогодні ми розуміємо, що це був дуже важливий крок у розвитку науки екологічного права, визначенні його предмету. Зараз в юридичній літературі термін «раціональне використання природних ресурсів» або «раціональне природокористування» розглядається як невід'ємна складова діяльності суспільства в економічній та екологічній сферах. У багатьох країнах, насамперед, західноєвропейських, діяльність людей, об'єднана як охорона довкілля та скерована на збереження, відновлення і поліпшення природних умов, позначається трьома термінами: охорона природи (у вузькому розумінні); раціональне використання природних ресурсів; забезпечення екологічної безпеки. «Це перша частина виступу – доктрина, яку ми прийняли від наших вчителів» – зазначив доповідач.

Другий революційний крок у формуванні доктрини екологічного права в кінці XX ст. Василь Васильович пов'язує з іменами таких відомих вчених, професорів, як О.

Колбасов, Ю. Шемшученко, В. Петров. Зміст цих змін полягає у визнанні охорони навколишнього природного середовища як змісту екологічної функції держави, в яку «вмонтувались» раціональне природокористування і забезпечення екологічної безпеки.

Під охороною навколишнього природного середовища (довкілля), на думку вченого, розуміється діяльність з метою встановлення (у разі порушення) та підтримання на стабільному рівні його сприятливого стану, запобігання деградації в процесі суспільного розвитку, підтримання екологічної рівноваги. Це специфічний вид діяльності суспільства, що має на меті обмежити або повністю припинити забруднення довкілля і запобігти вичерпанню природних ресурсів, гарантувати екологічну безпеку людини.

В основі такого поділу вчений вбачає особливості суспільних відносин у кожній із цих сфер, які не тільки позначаються окремим поняттям, а й детермінують структуру системи екологічного права. Поняття «навколишнє природне середовище» – одна з найбільш фундаментальних категорій сучасної науки і практики, що стоїть в одному ряду з такими категоріями, як «світ», «економіка», «суспільство». Саме навколишнє природне середовище (довкілля), а не природа, є інтегрованим об'єктом правового регулювання суспільних відносин з приводу природи, відповідно як до національного законодавства, так і до міжнародного права.

Доповідач зазначив, що сьогодні ми ставимо питання про третю «революцію» в науці екологічного права. Мова йде про зміну змісту екологічної політики держави та змісту її екологічної функції, про подолання монополії держави на визначення змісту екологічної функції держави, в основі якої – забезпечення екологічної безпеки, адже держава сама визначає нормативи та стандарти екологічної безпеки з урахуванням своїх економічних та фінансових можливостей. Якщо взяти до уваги обмежені можливості екологічного контролю, низьку ефективність економічного механізму охорони навколишнього природного середовища, неспроможність сучасної науки в силу об'єктивних і суб'єктивних причин визначити сумарні та кумулятивні наслідки впливу забрудненого довкілля на людину, то стає зрозумілою необхідність розширення зобов'язань держави перед громадянським суспільством, що логічно відповідало б розумінню побудови коментованої функції держави на засадах Морально-етичного екологічного імперативу, про який автор неодноразово писав.

З огляду на зазначене, Василь Васильович наголосив на тому, що новою парадигмою екологічної функції держави має стати її обов'язок забезпечувати «сприятливе навколишнє середовище». Це поняття часто використовується в актах законодавства та на практиці. Саме поняття сприятливого навколишнього середовища слугує орієнтиром для правового регулювання природокористування, критерієм оцінки правового характеру екологічних вимог, встановлених у законодавстві, і відповідної діяльності уповноважених органів державної влади.

Право на сприятливе навколишнє природне середовище (право на сприятливе довкілля) слід розглядати як одне з фундаментальних і всеосяжних суб'єктивних прав людини. Сприятливість навколишнього природного середовища означає також здатність задовольняти естетичні та інші запити людини, зберігати видову різноманітність. Підтримання сприятливого стану довкілля з метою задоволення цих потреб і збереження потенціалу природи забезпечується і регулюванням режиму природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною, рекреаційних зон тощо. Навколишнє природне середовище (довкілля) є сприятливим, якщо його стан не тільки відповідає встановленим у законодавстві про охорону довкілля критеріям, стандартам і нормативам, які стосуються екологічної чистоти, екологічної стійкості, видової різноманітності і естетичного багатства, але й гарантує генетичну безпеку людини, радість взаємодії (спілкування) людини з природними багатствами та довкілля у цілому.

Участь у конференції взяв гість із Італії професор **Джанфранко Тамбуреллі (Gianfranco Tamburelli)** – керівник Проекту з питань законодавства та міжнародного співробітництва в інтересах сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та

управління природними ресурсами і просторами в CNR (Національна дослідницька рада Італії), ISGI (Інститут міжнародних правових досліджень), Координатор секції міжнародного права магістерського курсу з екологічного права в університеті Риму «Sapienza» (м. Рим, Італія), який вступив із доповіддю «**Міжнародна співпраця в сфері захисту навколишнього середовища та сталого розвитку – ситуація на сьогоднішній день**» (англійською мовою) [2, с. 232 – 237].

Вчений висловив привітання та вдячність за допомогу колегам з Київського університету імені Тараса Шевченка, а також за запрошення від юридичного факультету і кафедр, з якими встановилися міцні й багаторічні наукові взаємини. В результаті такої співпраці було видано 10 книг англійською мовою, проведено 3 спільні семінари з українськими колегами. Професор висловив сподівання на подальшу співпрацю.

У своїй доповіді вчений зазначив, що професор В.Л. Мунтян ще у 60-і роки минулого століття започаткував дослідження правових проблем охорони ґрунтів, а в Італії у цей час подібні дослідження ще не проводились, ці напрями досліджень сформувалися пізніше. Сучасний стан і розвиток екологічного законодавства України – це здобутки, в тому числі, і юридичної, зокрема еколого-правової науки, адже сьогодні ці дослідження проводяться в Україні та в Італії на високому рівні, і цими успіхами варто пишатись.

У своїй доповіді професор Дж. Тамбуреллі зазначив, що еволюція глобальної геополітичної сцени має своїм наслідком появу нових реалій і пріоритетів, а збільшення числа нових актів, прийнятих ООН в цій сфері, робить актуальним аналіз поточної ситуації в праві та міжнародному співробітництві з метою захисту навколишнього середовища і сталого розвитку. Рік 2015, в якому Світ погодився досягти Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) 2000 р., був багатий на події, найбільш відомими з яких є прийняття Аддіс-Абебської програми дій, нових Цілей сталого розвитку та Паризької Угоди по зміні клімату.

З початку нового тисячоліття спроби з'ясувати характер і правове значення принципу сталого розвитку призводили до виникнення нових питань, оскільки цей принцип відображає більш широкий етнічний, політичний, філософський та всеохоплюючий підхід до питань, які стосуються бажання забезпечити поліпшення життя для людства у майбутньому.

Аддіс-Абебська Програма дій, прийнята на III Конференції ООН з фінансування розвитку 2015 р., підтвердила вирішальне значення офіційної допомоги з метою розвитку (ОДР), раніше задекларованої державами в Монтеррейському консенсусі та Доській Декларації (тобто йдеться про цілі, встановлені в 1992 р. ЮНСЕД і в 1980 р. ГА ООН), а також визнала важливість повного дотримання зобов'язань, прийнятих в рамках міжнародних угод, у тому числі з питань зміни клімату. Так, розвинені країни взяли на себе зобов'язання мобілізувати спільно (з широкого спектру джерел) 100 мільярдів доларів США до кінця 2020 р. для задоволення потреб країн, що розвиваються.

Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р. встановлює глобальні рамки для подолання бідності та досягнення сталого розвитку, виходячи із Цілей розвитку тисячоліття 2000 р. Порядок денний визначає універсальну програму дій, сформульовану в 17 цілях сталого розвитку (ЦСР), і 169 пов'язаних з ними завдань. Сторони визнають, що ліквідація бідності у всіх її формах і розмірах, у тому числі крайнього зубожіння, є найважливішою глобальною проблемою і незамінною передумовою для сталого розвитку. Тісно пов'язані з цією центральною метою Порядку денного перші дві цілі, які полягають у тому, щоб покласти край будь-якій бідності та голоду в світі, забезпечити продовольчу безпеку, поліпшити харчування та сприяти сталому розвитку сільського господарства. Однак слід зазначити, що порядок денний не містить ніяких посилок на одну з головних причин постійного голоду в світі – війну та збройні конфлікти. Порядок денний сам по собі не становить якого-небудь прогресу в русі до більш ефективного законодавства й політики в галузі охорони навколишнього середовища та сталого розвитку, а також не

містить будь-яких вказівок на нові інструменти, які забезпечували б ефективність дій, спрямованих на досягнення перерахованих цілей.

Паризька Угода не накладає жодних реальних правових зобов'язань на сторони. Так, ст. 2.2 лише встановлює, що Угода реалізовуватиметься таким чином, щоб відобразити принципи справедливості та спільної, але диференційованої, відповідальності, а також відповідних можливостей у світлі різних національних обставин. Таке звернення до принципів і, насамперед, до принципу справедливості при визначенні загальних зобов'язань Сторін, залишає вирішення багатьох питань на розсуд держав, зокрема при визначенні індивідуальної поведінки, пов'язаної із взятими зобов'язаннями.

Професор Дж. Тамбуреллі привернув увагу наукової спільноти також до енцикліки Папи Франциска *Laudato Si – sulla Cura della Casa Comune* (Хвала тобі) (менш відомо як Резолюція Гармонії з природою), яка пропонує державам збільшити свої знання для переходу до цілісної концепції сталого розвитку в усіх трьох вимірах «щоб визначити різні економічні підходи, які відображають рушії та цінності життя в гармонії з природою».

Проведений аналіз останніх міжнародно-правових актів у сфері захисту навколишнього середовища та сталого розвитку дозволив професору Дж. Тамбуреллі дійти висновку, що ці акти виражають усвідомлення того, що прогрес у сфері наукових знань і визначення «філософії» сталого розвитку неспроможний подолати межі ефективності та дієвості міжнародного права в цій галузі. Так, енцикліка *Laudato Si* по суті є лише одним з цілого ряду актів і повертається до тих, які передували їй, починаючи від Апостольського Листа Папи Павла VI від 14 травня 1971 р., який послався на екологічну проблему, описуючи її як кризу, «драматичний наслідок» безконтрольної діяльності людства. А Резолюція ООН 2015 р. є «біднішою» за змістом, ніж ряд інших декларацій і резолюцій, прийнятих самою Асамблеєю, починаючи з Всесвітньої хартії природи 1982 р. Міжнародні конференції та інші акти, прийняті з початку 2016 р., не вводили ніяких нових елементів, механізмів та норм. Держави, які взяли участь в саміті G20 в Ханчжоу, просто заявили про свою рішучість сприяти «інноваційній, активізованій та взаємопов'язаній світовій економіці, щоб вступити в нову еру глобального економічного зростання і сталого розвитку», беручи до уваги Аддіс-Абебську програму дій, Порядок денний для сталого розвитку – 2030 і Паризьку угоду.

На думку професора Дж. Тамбуреллі, міжнародне право для навколишнього середовища і сталого розвитку знаходиться «у глухому куті», становить собою зібрання принципів і норм загального характеру в рамках формату, запровадженого в останньому десятилітті минулого століття, тобто на Конференції в Ріо в 1992 р. Аддіс-Абебська програма дій, ЦУРИ і Паризькі угоди не привели до істотного прогресу, тому існує явна необхідність у глибокій інтенсифікації зусиль з питань, що стосуються збройних конфліктів, екологічної міграції, продовольчої допомоги, а також можливої ролі права в досягненні мети відновлення традиційних або просування нових відносин у сфері забезпечення рівноваги між людиною і природою.

Своїми спогадами про Василя Лук'яновича поділився з присутніми його родич і випускник юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, партнер Компанії ЕУ, керівник юридичної практики в Україні **А.О. Сич**. У доповіді на тему «**Бути людиною. Ненаукові тези пам'яті Василя Мунтяна**» [2, с. 55 – 58] він виділив п'ять найважливіших рис, у яких яскраво проявилась особистість Василя Лук'яновича.

Університет життя. Альберт Олегович зазначив, що, на жаль, не слухав лекцій Василя Лук'яновича, але багато про них чув – від інших: представників кількох поколінь вчених та викладачів, державних діячів та юристів з приватної практики. Чув, як про якогось напівміфічного представника «старої школи», як, наприклад, говорять про

дореволюційних професорів. До них приєднався (так і хочеться сказати: «До їх пантеону увійшов») і Василь Лук'янович.

В усіх цих згадках було те, що виділяло його навіть з-поміж подібних небожителів, власне, любов до предмета дослідження – природи. Отож, і виробнича практика могла перетворитися у мандрівку всією Україною, а ще більше відчувалася людяність, і якщо «погратися словами», гуманітарний та гуманістичний підхід. Гуманітарний тому, що поряд із законом та правом завжди йшло слово, література та й інше красне мистецтво, гуманістичний – бо за цим усім завжди була Людина.

Водночас, доповідач зауважив, що не був учнем Василя Лук'яновича лише у формальному розумінні, бо ще з малого віку мав можливість, радість (інтелектуальну і духовну), а сьогодні вже спомином зміг сказати, що й щастя, сидіти та говорити з ним на кухні чи за письмовим столом, біля книжкових полиць. Його бібліотека – не велика і не мала, але бездонна, де завжди знайдеться книжка саме до розмови. Хоч і зараз, заплющивши очі, можна пригадати, де стоять які книжки.

Доповідач пригадував, що він переважно слухав і дивився: красива людина, вишукана й влучна мова, безупинний захоплюючий вир розповіді, що затягує й підносить людину до недосяжних інтелектуальних та емоціональних вершин. Його міг перервати лише нечуткий невіглас чи (але тут вже не перервати, а підхопити й продовжити розмову) людина, яка могла стати на той же рівень дискурсу. Це був водограй із історій про навчання та викладання, суддівську та адвокатську діяльність (які ж там були архетипи, типажі та характери!). Література, мистецтво, право, подорожі... – це все було перемешовано влучними цитатами, що були до моменту й шли від серця. Шевченко чи Пушкін були не недоторканими іконами, а людьми й творцями у первородному значенні цього слова.

За словами доповідача, він сидів і слухав, а сам більше мовчав. Проте, мабуть, Василю Лук'яновичу було приємно, коли на чергове назване ім'я героя давньогрецької міфології, цитату, алюзію він бачив впізнання в очах дитини та чув продовження теми з його боку. Поступово, як розповів Альберт Олегович, він дозволяв собі (чи відчував себе здатним) додати щось до розповідей Василя Лук'яновича й зі свого боку, був радий мати можливість принести нову книгу і поділитися новим автором, розказати про подорож у далеку країну, а подекуди і поговорити в професійному вимірі, найчастіше про те, як же практикувати право в нових реаліях, у величезній глобальній організації.

Професійне. Так, протягом багатьох років спілкування з Василем Лук'яновичем, Альберт Олегович вже теж був юристом, спочатку студентом, а потім все глибше занурювався у практику, спочатку українську, а потім вже й по всьому світу. З часом вже навіть менше відчував себе юристом, а більше керівником юридичної практики та партнером-співласником міжнародного консалтингового бізнесу.

Обговорювались різні питання, йшлося про все: говорили про нове законодавство, і нові монографії, разом продивлялися й обговорювали сотні авторефератів та дисертацій. Втім, те, що винесено з професійних бесід із Василем Лук'яновичем, було більше за юриспруденцію, менш професійне, але більш загальнолюдське. Такі ось, як «не» – не будь тим, хто:

- за законом не бачить права, а за наукоподібністю не бачить ідеї;
- за регаліями і званнями губить свою професію;
- за професією не бачить людини;
- за країною та «ура-патріотизмом» не бачить Батьківщини.

Найголовніше. Принциповість і правильність: у самих цих словах легко губиться зміст, особливо коли вже надто часто їх чуєш. Василь Лук'янович став для Альберта Олеговича їх уособленням і підтвердженням у житті. Його приклад закарбовує, що таке «принциповість» і «правильність», не даючи вихолоститися їх справжній суті.

Життя створює багато ситуацій, коли легше зробити інший вибір. Заради друзів чи кумів, заради грошей, врешті решт заради себе і власного комфорту. У владних коридорах

чи у бізнесі нерідко чуєш: «Він що, космонавт?» Це – реакція на людину, яка знає, що таке добре, а що погано, яка готова стати і сказати про це, і вчинки якої не розходяться з її принципами. Дивуються і висловлюють незадоволення, ніби це є порушенням якоїсь неписаної суспільної домовленості: ми робимо і ти роби з нами.

Василь Лук'янович показував, що такої домовленості немає – ні в науці, ні в житті. Це – чи не найважливіший урок. Так жити легше. Далєбі, так легше і працювати. Я щасливий від того, що я можу практикувати саме право, а не те, з чим, на жаль, у багатьох асоціюється український юрист. Коли мені кажуть, що це не можливо в нашій країні, моя відповідь: можливо, для найбільших клієнтів і справ, для угод на мільйони та мільярди.

Важливі «дрібниці». Не менш значущим було для мене те, що може здатися дрібницями. Та саме в них – суть. Ручка Паркер, яку я отримав у подарунок ще студентом першого курсу, білосніжні носовички, нагадування, що взуття має бути завжди начищеним. Чимось дитяча образа, коли ти запізнюєшся, але після того я завжди вчасно, на будь-яку зустріч. Етикет, реалізований таким чином, що він не видається обтяжливим, зайвим чи старомодним, а навпаки – найбільш природним та доречним. Смачна їжа та напої. Це – не міщанство, бо мірилом смаків є інтелект та внутрішнє багатство людини. І хіба це не личить юристові? Красива людина красива в усьому. Смак до життя в усіх його проявах породжує непереборне прагнення жити і пізнавати світ. Таким був Василь Лук'янович.

Масштаб людини. Життя дарує зустрічі з різними людьми: цікавими, складними, талановитими. Однак є ті, яких мало, та котрих вирізняєш відразу, тих, чий масштаб заповнює собою усе. Таким був і залишається Василь Лук'янович.

Наостанок прозвучали слова пам'яті та слова подяки Василю Лук'яновичу за те, що було винесено з найважливішої лекції – лекції про життя, а також часто цитовані ним Шевченкові слова: «Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою».

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного та аграрного права юридичного факультету Білоруського державного університету (м. Мінськ) **Т.І. Макарова** подякувала за можливість виступити на конференції, присвяченій пам'яті великого вченого, неординарної та видатної особистості, людини «масштабної». Приходить розуміння того, що ми, вчені – представники еколого-правової науки тепер уже незалежних держав, сформувалися на основі здобутків радянської науки. Хтось це сприймає, хтось не визнає цих основ, але ми розвиваємося на базі наукових здобутків того періоду: «ми всі вийшли з «гоголівської шинелі», розвиваючи те, що було створено до нас у рамках радянської науки, зокрема екологічне право як мегагалузь. Різні думки учасників конференції, які прозвучали, є співзвучними в тому, що в нас одне загальне начало, а його ми віднаходимо в працях Василя Лук'яновича Мунтяна». Слухаючи сьогоднішні виступи доповідачів, вчена відмічала співзвучність правових проблем для Білорусі, України, Італії, – як зазначив наш колега із Італії, – оскільки в нас єдині витоки.

Сучасному стану та перспективам розвитку екологічного права Республіки Білорусь вчена присвятила свою доповідь про «**Становлення та розвиток екологічного права Республіки Білорусь**» [2, с. 227 – 232]. У своєму виступі Тамара Іванівна зазначила про те, що поява екологічного права як самостійної галузі права у правовій системі Республіки Білорусь історично співпадає з набуттям державою суверенітету. До початку 90-х рр. ХХ ст. у праві Білоруської СРСР (як і інших союзних республік та всього СРСР) склалась система законодавства, яке регулює відносини з використання та охорони земель, надр, вод, тваринного світу як природних ресурсів, тобто об'єктів природи, які використовуються при здійсненні економічної діяльності в якості засобу виробництва чи вихідної сировини. Цьому значною мірою сприяв такий потужний інструмент правового впливу, як виключне право державної власності (Союзу РСР) на природні ресурси.

Принципові зміни в правовому режимі природних ресурсів починають відбуватись у зв'язку з проголошенням державного суверенітету Республіки Білорусь 27 липня 1990 р.

Ст. 5 Декларації про державний суверенітет Республіки Білорусь встановила право власності білоруського народу на землю та інші природні ресурси; Закон про власність у Республіці Білорусь від 11 грудня 1990 р. визнав право власності на природні ресурси за державою – Республікою Білорусь. Наступним кроком у напрямку сучасного стану природних ресурсів стало введення права приватної власності на землю. Тамара Іванівна відмітила той факт, що система законодавства, яке традиційно відноситься до екологічного, і до сьогодні несе на собі відбиток природоресурсного підходу, однак, повну картину розвитку екологічного права такий погляд дати вже не в змозі.

Початок формуванню правового регулювання екологічних відносин у його сучасному розумінні та змісті було покладено прийняттям 26 листопада 1992 р. Закону «Про охорону навколишнього середовища» та закріпленням у Конституції Республіки Білорусь права людини на сприятливе навколишнє середовище.

На глибоке переконання доповідачки, перша редакція цього Закону, яка, безумовно, відіграла свою роль у становленні еколого-правового регулювання, з об'єктивних причин багато в чому тяжіла до природоресурсного підходу, але саме включення у предмет права Республіки Білорусь відносин з приводу охорони навколишнього середовища створювало принципово нові передумови для розвитку науки екологічного права.

В юридичній літературі значення, місце та роль Закону «Про охорону навколишнього середовища» характеризується категоріями «головний закон», «консолідує нормативний акт» (М.М. Брінчук, В.В. Петров, Т.І. Макарова та інші вчені). На відміну від природоресурсних актів, норми яких спрямовані на охорону компонентів природного середовища, даний Закон охоплює своїм правовим впливом увесь комплекс суспільних відносин, які виникають з приводу навколишнього середовища; встановлює принципи екологічного законодавства, нормативи якості навколишнього середовища та допустимого на нього впливу; вводить еколого-правові інститути та механізми охорони навколишнього середовища, вимоги, які висуваються до господарської діяльності з метою охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки; наділяє громадян правами та обов'язками, в тому числі, правом на сприятливе навколишнє середовище, а також гарантіями дотримання даних прав.

У 90-і рр. ХХ ст. в умовах формування системи еколого-правового регулювання визнання того чи іншого механізму охорони навколишнього середовища спочатку тільки на рівні норми головного закону створювало передумови для подальшого розвитку нового правового інституту. За таким сценарієм отримали нормативно-правове закріплення у білоруському законодавстві інститути моніторингу навколишнього середовища, платного природокористування, фондів охорони природи, екологічної експертизи, обліку в сфері охорони навколишнього середовища, екологічного контролю. З прийняттям нової редакції Закону від 17 липня 2002 р. були врегульовані нові для білоруського законодавства інструменти екологічного страхування, екологічного аудиту, екологічної сертифікації.

Одним з найважливіших завдань цього Закону, з вирішенням якого, на думку Т. І. Макарової, білоруський законодавець успішно справився, було визначення кінцевої мети всіх заходів з охорони навколишнього середовища, встановлених в даному законі та інших актах екологічного законодавства. Такою ціллю згідно зі ст. 46 Конституції Республіки Білорусь є забезпечення і захист права людини на сприятливе навколишнє середовище. Перша редакція Закону від 26 листопада 1992 р. вперше в історії визнала це право за громадянами Республіки Білорусь. Друга редакція Закону від 17 липня 2002 р., визначивши в ст. 14 способи захисту права на сприятливе навколишнє середовище, по суті дала йому правову характеристику як невід'ємного права, а гарантіями цього права згідно зі ст. 13 Закону визнаються усі елементи механізму охорони навколишнього середовища.

Визнання та закріплення права людини на сприятливе навколишнє середовище відбулось під впливом міжнародного права. Тамара Іванівна відмітила, що національне

екологічне право з самого початку розвивається у руслі принципів та норм міжнародного права навколишнього середовища. Базові правові ідеї, які лежать в основі еколого-правового регулювання, сприйняті з міжнародного права. Це стосується ключових понять «навколишнє середовище», «право на сприятливе навколишнє середовище», «стійкий розвиток» та ін. Поява цілих напрямів (підгалузей, підінститутів) у національному праві, таких як охорона озонового шару, клімату, біологічного різноманіття, екологічна безпека генетично змінених організмів обумовлено імплементацією міжнародних норм про охорону навколишнього середовища.

Аналіз становлення правового регулювання екологічних відносин у сучасній історії Республіки Білорусь дозволяє виявити певні політичні та юридичні фактори, які вплинули (і впливають на сьогоднішній час) на стан екологічного права як галузі правової науки, галузі права та законодавства. Серед факторів міжнародно-правового впливу Тамара Іванівна назвала такі, як: а) визнання права людини на сприятливе навколишнє середовище на міжнародному рівні в 70-і рр. ХХ ст.; б) закріплення базових прав особи в галузі охорони навколишнього середовища на міжнародному рівні в Орхуській конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля; в) визнання ідеї стійкого розвитку в якості доктринальної основи економічного та соціального розвитку, охорони навколишнього середовища.

На становлення екологічного права як самостійної галузі в правовій системі Республіки Білорусь здійснили вплив і внутрішні фактори, перш за все, обумовлені формуванням ринкової економіки. Так, визнання на початку 90-х рр. ХХ ст. у законодавстві Республіки Білорусь компонентів природного середовища об'єктами цивільних правовідносин потягло за собою повернення природних ресурсів у цивільний обіг, що надало їм їх споконвічної речово-правової природи, а права користування такими ресурсами стали набувати цивільно-правової форми (право власності на землю та інші компоненти природного середовища, оренда і концесія природних ресурсів). Крім того, завдяки прийняттю Закону Республіки Білорусь від 26 листопада 1992 р. «Про охорону навколишнього середовища» відбулись кардинальні зміни в розумінні суті правового режиму компонентів природного середовища, а саме – визнання подвійного – екологічного та економічного – характеру об'єктів природи. Це надало традиційним для цивільного права формам (право приватної власності, оренда, сервітут) на випадок використання їх для визначення прав на природні ресурси нового, екологічно обумовленого змісту.

Період, про який вела мову Тамара Іванівна, на її думку, характеризується також формуванням сучасної теорії екологічного права, включаючи розробку методології дослідження, об'єднання окремих заходів з охорони навколишнього середовища в еколого-правові механізми та їх розгляд з позиції екологічного супроводу господарської діяльності. Це дозволяє білоруським ученим (С.О. Балашенку, Т.І. Макаровій, В.Є. Лізгаро, О.О. Хотько та інші вчені) зробити висновок про те, що в Білорусі сформувалась наукова школа екологічного права. Наукові дослідження у галузі правової охорони навколишнього середовища не лише слугують основою для удосконалення законодавства, але й покладені в основу викладання екологічного права як наукової дисципліни. При цьому, на розвиток еколого-правової науки екологічного права постійно впливають досягнення природничих наук, які обумовлюють появу нових відносин, які, в свою чергу, потребують теоретичного осмислення та відповідного правового закріплення.

Зі словами подяки організаторам від імені всієї «одеської делегації» учасників науково-практичної конференції звернувся до присутніх кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» **І.І. Каракаш**. У доповіді на тему «**Професор Мунтян Василь Лук'янович – талановитий вчений, доброзичливий вчитель та мудра людина**» [2, с. 28 - 32] він щиро поділився своїми спогадами про В.Л. Мунтяна.

Вперше мені довелося послухати доповідь Василя Лук'яновича Мунтяна на науково-практичній конференції з обговорення проекту Примірного статуту колгоспу, яка проводилась в Одеському державному університеті у 1969 р. Ініціатором та організатором конференції був мій майбутній вчитель і науковий керівник, завідувач кафедри трудового, земельного та колгоспного права, доцент І. О. Серeda. Головним доповідачем з проекту Примірного статуту колгоспу був відомий і визнаний в Союзі РСР керівник орденоносного колгоспу, Заслужений працівник сільського господарства Української РСР, двічі Герой соціалістичної праці, лауреат чисельних орденів і премій, легендарний організатор колгоспного руху Макар Онисимович Посмітний.

Нас, студентів третього курсу першого набору за денною формою навчання на юридичному факультеті Одеського університету, допустили на конференцію не як її учасників, а скоріше як статистів. Проте нам пощастило «наживо» побачили таких видатних фахівців із земельного та колгоспного права як І.В. Павлов, М.Д. Казанцев, А.М. Каландадзе, Г.О. Аксеньюк, З.С. Беляєва, В.М. Дем'яненко, М.Т. Осипов, М.І. Козирь, М.І. Краснов, М.В. Сторожев та інших відомих вчених-юристів. Безумовно, цікавими були виступи українських учених В.З. Янчука, Н.І.Титової, Ц.В. Бичкової Ю.О. Вовка, В.Л. Мунтяна, І.О. Середи, В.С. Шелестова, І.С. Цемка та інших доповідачів.

«Доповідь В.Л. Мунтяна була присвячена проблемам розвитку права колгоспної власності. Вона мене зацікавила тим, що я якраз у той час працював над курсовою роботою з права спільної власності за цивільним законодавством» – згадував доповідач. Запамяталася доповідь В.Л. Мунтяна гострою дискусією, яка розгорнулася між ним та М.І. Козирем, який на той час вже був визнаним дослідником права кооперативно-колгоспної форми власності. Слід зазначити, що дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у 1960 р. В.Л. Мунтян захистив на тему «Адміністративно-правова охорона колгоспної власності». Крім того, у 1961 р. він опублікував однойменну монографію, а у 1962 р. видав монографію на тему «Правові питання діяльності міжколгоспних об'єднань». Таким чином, це була цікава дискусія між двома визнаними вченими з питань права кооперативно-колгоспної власності.

У подальшому Василь Лук'янович неодноразово приїздив до Одеси до свого друга й однодумця І.О. Середи, якого він знав ще з часів навчання в Одеській юридичній школі, а згодом – у Київській філії ВЮЗІ, до якої відносилась і Одеська філія. Доповідач зазначив, що йому приємно згадувати організовані за дорученням проректора університету І.О. Середи пам'ятні зустрічі й тривалі виступи Василя Лук'яновича перед студентами юридичного факультету Одеського університету, у тому числі із спогадами про участь у військових подіях Великої Вітчизняної війни. Він виступав з цікавими і оригінальними доповідями на методологічному семінарі професорсько-викладацького складу юридичного факультету, зокрема, з проблем правової охорони довкілля. «Таким чином, – наголосив І.І. Каракаш, – я також можу вважати себе учнем Василя Лук'яновича Мунтяна».

Проте, подальші наукові пошуки В.Л. Мунтяна були присвячені дослідженню актуальних проблем правового регулювання раціонального природокористування і підвищенню ефективності природоохорони. Зазначений напрям стався надто плідним і різноаспектним у його чисельних наукових працях. Достатньо лише перелічити навчальні та наукові видання, що вишли з-під пера Василя Лук'яновича Мунтяна. До них, зокрема, відносяться: «Правова охорона лісів Української РСР» (1964); «Правова охорона ґрунтів Української РСР» (1965); «Правове регулювання водних відносин в УРСР» (1966); «Правова охорона природи Української РСР» (1966); «Охрана природы и воспитание человека» (1966); «Правова охорона тваринного світу» (1968); «Правові проблеми раціонального природокористування» (1973); «Правова охорона природи УРСР» (1973) та інші праці відомого вченого. Окремі з них витримали декілька перевидань, що свідчить про їхню актуальність та затребуваність в суспільстві в той час.

Результативність зазначеного напряму наукових досліджень В.Л. Мунтяна проявилася у підготовці та захисті ним у 1975 р. докторської дисертації на тему «Правові проблеми раціонального природокористування». Саме дослідження правових засад «раціонального природокористування», що безспірно, є винаходом Василя Лук'яновича Мунтяна, в подальшому посіло місце однієї з основних форм охорони довкілля поряд із її заповідною формою охорони. Монографічна праця, що видана В.Л. Мунтяном спільно з Ю.С. Шемшученком та Б.Г. Розовським «Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды» (1978) і досі залишається однією з найбільш цитованих наукових робіт.

Як вірно зазначає один із його учнів, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України В.В. Носік у статті «Наукові ідеї професора Василя Лук'яновича Мунтяна: від правової охорони природи в УРСР до екологічного права України» (опубліковано: «Право України. – 2012. – № 7. – С. 348 – 354»), праці професора В. Л. Мунтяна «Правові основи охорони природи» (1979) та «Правова охорона природи УРСР» (1982) заклали фундамент сучасного екологічного права. Отже, професор В. Л. Мунтян є першопрохідцем і засновником вітчизняної правової галузі «Екологічне право України», що підтверджується і наступними публікаціями професора В. Л. Мунтяна, а саме: статтями «Деякі проблеми права власності на землю в Україні» (опубліковано: «Антологія української юридичної думки: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Київ: Юридична книга, 2005. – Т. 10. – С. 718 – 738»), «Актуальність екологізації земельного законодавства України» (Опубліковано: «Право України. – 2012. – № 7. – С. 28 – 32») та іншими його публікаціями в періодичних фахових виданнях.

Важко уявити, а тим більше повірити, але Василь Лук'янович Мунтян з величезною мужністю та бездоганною гідністю пройшов гіркий шлях від хлопчика з бідної селянської сім'ї, яка пережила голодомор, і командира взводу зв'язку стрілецького полку та інваліда Великої Вітчизняної війни, – до ступеня доктора юридичних наук і звання професора та завідувача кафедри трудового і природноресурсового права Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Відомо, що Василь Лук'янович був активним мандрівником і неодноразово підкоряв гірські вершини. Його науковий шлях і наукові досягнення – це підкорення Евересту в прямому та переносному сенсі.

Не можна оминати й особливі якісні характеристики Василя Лук'яновича Мунтяна як доброзичливого вчителя і талановитого педагога. Він був дуже начитаною людиною і досвідченим викладачем. Добре знав українську і російську класичну прозу і поезію та щиро ділився своїми знаннями зі студентами і своїми учнями. За це його не тільки глибоко поважали, а й щиро любили як справжнього вчителя. Василь Лук'янович щедро ділився своїми глибокими знаннями з теорії права і правових галузей, особливо з екологічного, природноресурсового та земельного права. Він досконало знав літературні джерела з цих галузей права і міг надати глибинний аналіз їх змісту та висловлених думок і наукових поглядів. Василь Лук'янович дійсно був тим вчителем, у якого можна було багато чому навчитись і про якого з гордістю можна було казати «я навчався у професора В.Л. Мунтяна».

Особливу доброзичливість і одночасно сувору вимогливість до молодих науковців професор В.Л. Мунтян виявляв, будучи головою спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій за спеціальностями: цивільне право і процес, господарське право, трудове право, колгоспне право, земельне право, правова охорона природи та природноресурсне право при Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка. Важко було не погодитись з його справедливими і логічно послідовними зауваженнями під час захисту дисертацій у спеціалізованих вчених радах за спеціальністю 12.00.06 – «аграрне, земельне, екологічне та природноресурсне право» в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України та Київському національному університеті ім. Т.Г. Шевченка, активним членом яких він був в останні роки свого життя.

Безумовно, в дні, присвячені пам'яті доктора юридичних наук, професора Мунтяна Василя Лук'яновича, органічно доречним є звернення до його людської мудрості. Вона у нього була життєва, набута власним життєвим досвідом на основі аналізу усіх тих подій і страждань, які випали на його долю. При цьому показовим є те, що він не озлобився, не сповнився ненависті, а зберіг глибоку людяність та гуманне ставлення до людських негараздів.

Ілля Іванович зазначив про те, що в останні роки життя професора Василя Лук'яновича Мунтяна він отримував особливе задоволення від спілкування з ним, адже він дійсно залишався останнім із плеяди старшого покоління високоповажних вчених і мудрих Вчителів. Інколи ловив себе на думці про те, що спеціально приїздив до Києва, щоб зустрітись Василем Лук'яновичем, почути його мудрі оцінки щодо стану охорони довкілля в Україні, сучасної земельної реформи, проведенням реформи правової системи, подій, пов'язаних з адміністративною і судовою реформами тощо. Завжди підкорювала та підкупала відвертість і безкомпромісність його висловлювань і оцінок, реалістичність і вичерпність формулювань без їх двозначності і прикрас, що природно властиво мудрій людині, яким був професор Василь Лук'янович Мунтян.

Ми всі добре усвідомлюємо, що при всій безкінечності життя, все ж життя кожної окремої людини є скінченим, тому нам доводиться відчувати невичерпну скорботу з приводу відходу у вічність таких чудових і мудрих людей як Василь Лук'янович. Лише в людській пам'яті та вдячній пам'яті численних учнів, послідовників і співпрацівників зберігаються приємні спогади про талановитого вченого, доброзичливого Вчителя та мудру людину, професора Василя Лук'яновича Мунтяна.

На початку свого виступу доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член Вищої ради правосуддя **А.М. Мірошніченко** в своїй доповіді на тему **«Розвиток земельного законодавства України на сучасному етапі»** із сумом зазначив: «Василь Лук'янович у мене не викладав, але я по праву вважаю себе його учнем. Я пам'ятаю, ще студентом, на розкладці в університеті мені вдалося придбати книгу В.Л. Мунтяна «Правова охорона природи в УРСР». Дана книга дуже допомогла в опануванні екологічного законодавства вже незалежної України, яке розвивалося на тих основах, які були сформульовані ще В.Л. Мунтяном».

«Я вважаю, що одним із способів вшанування пам'яті Василя Лук'яновича є наше прагнення побудувати незалежну Україну_таким чином, щоб українська земля, як казав Василь Лук'янович, «квітла, а життя людини на цій землі було комфортним». Законодавство та практика його застосування мають забезпечувати ці цілі, розвиватися, вирішуючи чималі проблеми» – зазначив доповідач.

Анатолій Миколайович висловив цілком позитивне ставлення до зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, зазначивши про те, що сьогодні нагальним питанням у розвитку правового регулювання земельних відносин є прийняття Закону України про продаж земель сільськогосподарського призначення (про ринок земель). Метою прийняття даного закону є зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення та формування цивілізованого ринку землі.

За словами доповідача, ці два завдання мають суттєві обмеження щодо продажу земель сільськогосподарського призначення. «І якщо до зняття мораторію я відношуся позитивно, – зауважив учений, – то питання щодо обмеження обігу землі обумовлює питання, як ці обмеження мають бути встановлені і щодо чого, а це вже є предметом дискусії серед юристів».

Першим обмеженням, яке пропонується у законопроєктах, є обмеження по колу покупців земель сільськогосподарського призначення. Мотиви запровадження цього звучать різні, але головне – це попередження зростання ціни та забезпечення вітчизняного покупця, створення умов для громадян, щоб вони могли дешевше купити землю.

Найчастіше покупцями є фізичні особи – громадяни України. Мотивом є запобігання зростання ціни і створення «теплих» умов для громадян України у випадку купівлі ними земель сільськогосподарського призначення. Коментуючи дані пропозиції, А.М. Мірошніченко зазначив, що при введенні таких обмежень та порівнюючи можливу ціну із встановленими обмеженнями та без них, справді можна очікувати певну різницю в ціні. Наприклад, умовно, якщо на вільному ринку земельна ділянка коштувала б 30 тис. грн., то на ринку із введеними обмеженнями – 20 тис. грн.

Водночас виникає питання про те, звідки ця різниця візьметься. Відповідь, на його думку, очевидна: ця різниця буде «вийнята із кишень» мільйонів власників земельних ділянок, часток (паїв) осіб-пенсіонерів – тих самих селян, про яких «турбуються» наші політики. На думку доповідача, це є і не справедливо, і не раціонально, адже підтримувати певні категорії покупців можливо, але не всіх. Якщо держава захищає ветеранів АТО, молоді сім'ї, то належною підтримкою буде створення з цією метою програм пільгового кредитування таких категорій покупців, а не «вишукування грошей у кишнях знедоленого населення».

Обмеження по колу покупців має й інший аспект. Багато хто вважає, що можна придбавати землі вітчизняним фізичним та юридичним особам, але ні в якому разі не іноземцям. Дана проблема має декілька аспектів. По-перше, як будь-яке обмеження, воно буде впливати на зниження ціни і призведе до «виймання грошей із кишень власників земельних ділянок». По-друге, недопущення іноземців до купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення можна вважати захистом національних інтересів, а можна назвати заборону на інвестування в Україні. І це буде правильно, на думку Анатолія Миколайовича.

Україна в такій важкій ситуації не може дозволити розкоші запобігати іноземним інвестиціям. Тим більше, коли мова йде про те, що іноземний інвестор – це певні нові технології, новітні підходи до організації виробництва, і відмовлятися від них, на його погляд, безглуздо.

Україна прагне долучитися до європейської спільноти і це прагнення закріплене в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Необхідно розуміти, що таке Європейський Союз, на яких принципах він ґрунтується. Це – так звані «чотири свободи», однією з яких є свобода руху капіталу. Свобода руху капіталів закріплена у ст. 145 Угоди про асоціацію і передбачає недопущення обмеження прямих інвестицій не тільки для резидентів ЄС, але й для резидентів самої країни. Таким чином, ст. 145 Угоди про асоціацію не допускає дискримінаційних обмежень по відношенню до резидентів ЄС. Якщо ми підписуємо договір, то треба поважати його та виконувати.

Серед обмежень, які пропонуються у різних законопроектах, це також обмеження щодо розміру земельної ділянки. Слід пам'ятати, що в середньому розмір земельної частки (паю) становить 4 га. Ці 4 га розташовані на місцевості у вигляді «шахматки», а територія сільськогосподарських угідь нарізана на ділянки, які насправді є меншими, ніж 4 га.

За соціологічним опитуванням 10 – 12 % власників землі готові сьогодні продати свої земельні ділянки. Не зовсім коректно озвучувати ці відсотки у відірваності від вартості землі. Ці 10 – 12% сформульовані із значення ціни.

Якщо хтось запропонує у кілька разів більше від того, що складає сьогоднішня ціна, то і бажаючих продати свої земельні ділянки буде набагато більше, про що можна стверджувати за наявності зазначених факторів. Сформувати земельний масив для сільськогосподарської діяльності досить складно, оскільки при формуванні такого масиву покупець буде змушений переплачувати. Чи треба цьому запобігати? Ці обмеження, на думку вченого, є шкідливими, у той же час, існують і інші обмеження. На жаль, увесь закон (законопроекти які пропонуються) – це суцільні обмеження.

А.М. Мірошніченко підкреслив, що земельна реформа не має зводитись до запровадження вільного ринку землі. Істотною перешкодою для формування ринку землі є

існуючий принцип цільового призначення та використання земельних ділянок за цільовим призначенням. Процедура є довга, тривала, корупційно-небезпечна. Існуюча система цільового природокористування земель та природних ресурсів має бути переглянута.

До цих пір в Україні існує так звана «безоплатна приватизація земельних ділянок», але фактично такої безоплатної приватизації немає, оскільки дана процедура супроводжується непрямими витратами. І така процедура не має права на існування.

На завершення свого виступу, Анатолій Миколайович проаналізував питання встановлення плати за землю. На його думку, має бути проведена інвентаризація земель і така плата має бути стимулюючою. Промислові об'єкти необхідно виносити на кордон із містом, а розмір земельного податку має бути однаковим і в м. Києві, і в м. Житомирі, і в інших містах України.

Зі словами щирого вітання до учасників конференції звернувся доктор юридичних наук, професор, доктор права Українського Вільного Університету, заступник директора навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника **О.А. Вівчаренко**. В доповіді про «**Формування основ правового регулювання відносин власності на землю в Україні**» [2, с. 59 – 62] він зазначив, що для загальної характеристики становлення правових основ регулювання відносин власності на землю в Україні важливо враховувати наявність істотних прогалин і колізій у законодавстві, що забезпечує таке регулювання. Тут треба мати на увазі різноманітні фактори і причини, що створили «правовий вакуум» при вирішенні одного з найважливіших питань економічної реформи: земельна реформа почалась стихійно, при відсутності Концепції аграрних і земельних перетворень, без чітко сформульованих конституційних засад щодо земельної власності і належним чином розробленого земельного законодавства.

Після проголошення незалежності України як суверенної, демократичної, соціальної, правової держави і закріплення у законі положення щодо права власності Українського народу на землю Україна, так само як і інші держави колишнього СРСР, приступила до реформування земельних та аграрних відносин шляхом розподілу і перерозподілу землі, оскільки ще за рік до вказаної історичної події Верховна Рада УРСР 18 грудня 1990 р. всю землю в межах УРСР оголосила об'єктом реформи.

«Така земельна «імпровізація на ходу» виявилася насправді псевдореформою, яка призвела до руйнування аграрного сектора економіки України» – зазначив Олег Антонович. Не був також урахований історичний досвід земельних відносин і їх законодавчого регулювання на різних етапах становлення української державності, адже зміст земельного законодавства держави має обумовлюватися не лише характером регульованих земельних відносин, які складаються сьогодні, а й тим, як вони формувалися у минулому.

Історико-правові, літературні, економічні, філософські та інші наукові джерела достовірно доводять, що доля українського народу, утвердження чи втрата його суверенітету і державності завжди перебували в прямій залежності від того, як вирішувалось питання власності і права власності на землю в той чи інший період суспільного розвитку.

Період 1968 – 1981 рр. увійшов в історію законодавства як період активної кодифікації загальносоюзного законодавства про раціональне природокористування і охорону природи, як зазначає І.І. Каракаш. У ст. 11 Конституції СРСР було закріплено право виключної власності держави на землю, її надра, води, ліси. В.Л. Мунтян писав: «В інтересах нинішнього і майбутніх поколінь, – говориться в ст. 18 Конституції Союзу РСР, – в СРСР здійснюються необхідні заходи для охорони і науково обґрунтованого, раціонального використання землі та її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, для збереження в чистоті повітря і води, забезпечення відтворення природних багатств і поліпшення середовища, яке оточує людину». Василь Лук'янович наголошував та тому, що в ст. 10 Основ та ст. 17 Земельного Кодексу УРСР передбачається, що землі,

які визнані у встановленому порядку придатними для потреб сільського господарства, насамперед повинні надаватися колгоспам, радгоспам, іншим сільськогосподарським підприємствам, організаціям та установам. Вилучення ділянок для несільськогосподарських потреб із земель сільськогосподарського призначення допускається лише у випадках особливої необхідності (ст. 40 Земельного Кодексу УРСР).

За роки радянської влади було здійснено 28 реорганізацій і з 1956 р. прийнято 86 постанов партії і уряду щодо подальшого піднесення сільського господарства, але абсурдна політика відносно селянства, започаткована сталінською колективізацією, голодомором, нещадною експлуатацією виробників, знеосібленням відносин земельної власності стала причиною низької продуктивності селянської праці, зубожіння і обезлюднення українського села, стагнації сільського господарства. Це врешті-решт прискорило крах більшовицької імперії; підтвердило, хоч і в інших історичних умовах, висновок класика про те, що не варвари знищили Рим, а рабство.

На думку В.М. Стретовича, відносно мирний розпад комуністичного СРСР створив в Україні передумови для нових економічних і політичних реформ, метою яких було б формування національної ринкової економіки і демократичної правової держави. Причому, ці передумови в Україні були кращими, ніж в інших державах СНД. Проте практика реформування економічних, у тому числі й земельних відносин, не була глибоко продуманою, економічно обґрунтованою і юридично, законодавчо забезпеченою.

Все це призвело до того, що замість обіцяного відродження селянства і високого рівня розвитку села на пріоритетній основі, маємо зруйновані організаційно-економічні відносини власності на майно і землю, майже повну економічну залежність від зарубіжних банківських структур, які тепер диктують свої умови аграрної реформи в Україні.

Виявивши неспроможність здійснити аграрну і земельну реформи, владні структури запропонували ще одну «Національну програму розвитку агропромислового виробництва і відродження села на 1996 – 2005 роки» з наступною перебудовою, – як сказано в цьому історичному документі, – «земельних та майнових відносин власності».

Доповідач наголосив на тому, що конкретної програми реформування аграрних і земельних відносин в Україні так і не було вироблено; взято курс на остаточний розвал агропромислового комплексу, нав'язування українському селу черезсмузжя, яке було великим лихом для земельного ладу і в минулому, на запровадження капіталістичних відносин в сільському господарстві, перетворення його у дрібнотоварне виробництво.

Масштабний розвиток і трансформація земельних відносин привели до надзвичайно стрімкого збільшення обсягу законодавчого масиву в цій сфері. Однак, збільшення кількості законів ще не свідчить про підвищення рівня правового регулювання земельних відносин і зміцнення земельної законності та правопорядку. Навпаки, швидкий темп законотворчості породив ряд таких проблем, як безсистемність, хаотичний розвиток земельного законодавства, невідповідність окремих законів реальним земельним відносинам, декларативний характер законодавчих положень тощо. Чинне земельне законодавство суперечливе, надміру декларативне і часто не забезпечене механізмом реалізації законодавчих положень. Недосконалість і колізійність земельного законодавства негативно відбивається на роботі органів державної влади та місцевого самоврядування, що послаблює режим законності, знижує рівень земельного правопорядку в Україні. Усе це свідчить про неефективність правового регулювання земельних відносин. Назріла потреба визначення оптимальної моделі земельного законодавства, що має відобразитись у відповідній концепції його розвитку.

У науковій літературі вчені (Н.С. Гавриш, С.П. Позняк та інші вчені) наголошують на тому, що такі важливі питання, як використання і збереження чорнозему, вимагають розроблення концептуальних основ їхньої особливої правової охорони. Зокрема, слід зазначити, що в науці земельного права вже давно існує думка про необхідність розробки та прийняття Закону України «Про охорону ґрунтів». Першим її висловив В.Л. Мунтян і

надалі вона отримала підтримку в наукових колах, але практичної реалізації повною мірою так і не набула.

Розглядаючи дане питання, слід погодитись з В.В. Носіком, що «цей науковий висновок частково реалізований лише з прийняттям у червні 2003 р. Закону України «Про охорону земель», який за змістом норм має у більшості своїй загальний, декларативний характер. З огляду на це, необхідність розробки і прийняття спеціального закону щодо раціонального використання і охорони ґрунтів у контексті конституційних положень щодо права власності на землю Українського народу залишається актуальною і сьогодні, адже у чинному Земельному кодексі України ґрунти не визначаються як самостійний об'єкт права власності Українського народу і як об'єкт особливої охорони з боку держави. При цьому, в законодавстві має бути передбачено, що основне національне багатство є істотною ознакою правового режиму землі як об'єкта права власності Українського народу.

Доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **М.В. Шульга** щиро подякував організаторам конференції за запрошення, передав вітання від керівництва свого університету та поділився з присутніми своїми спогадами про знайомство з Василем Лук'яновичем у 1975 р. «Живим потрібна ця пам'ять, адже не кожен з нас «обречен на вечність», коли йдеться про таку людину, як Василь Лук'янович» – зазначив він. Михайло Васильович розповів, що йому пощастило працювати з Василем Лук'яновичем у Спеціалізованій вченій раді із захисту кандидатських та докторських дисертацій, відмітив принциповість та людяність Василя Лук'яновича та назвав його «совістю нашої 06-ї спеціальності».

У своїй доповіді на тему «**Від правової охорони природи до природоресурсного права**» [2, с. 24 – 28] вчений зазначив, що професор В.Л. Мунтян, як один із засновників сучасної вітчизняної еколого-правової науки, заклав підвалини природоресурсового права, оскільки досліджував проблеми правової охорони як окремих природних ресурсів, так і правові проблеми раціонального природокористування. Остання проблематика, яка складала науковий інтерес Василя Лук'яновича, була успішно захищена на рівні докторської дисертації в 1975 р. Так, аналізуючи проблеми раціонального природокористування, В.Л. Мунтян звертав увагу на необхідності уточнення сфери дії законодавства про раціональне використання природних ресурсів та визначення відповідних відносин природокористування як предмета правового регулювання. Для вирішення цієї проблеми він дослідив поняття, зміст та співвідношення термінів «охорона природи» і «раціональне природокористування». На думку В. Л. Мунтяна, охорона природи і раціональне природокористування – різні поняття, але між ними немає антагонізму, оскільки вони переслідують одну й ту ж саму мету.

Професор **В.М. Шульга** наголосив, що раціональне природокористування виступає вищим етапом взаємовідносин людини з природою. Оскільки воно ще повністю не охоплює всіх природних комплексів і сфер людської діяльності, охорона природи зберігає свою актуальність. По відношенню до природокористування вона виступає як окреме до цілого. Право раціонального природокористування, на думку професора В.Л. Мунтяна, включає в себе норми, що регулюють суспільні відносини по використанню, розширеному відтворенню, розвитку всіх природних багатств і охороні природи. Законодавче регулювання системи природокористування має бути спрямовано на реалізацію тих загальних вимог, які охоплюються поняттям раціонального користування природними ресурсами. Це повинна бути система правових норм, що забезпечує максимально ефективне використання, збереження і відтворення природних ресурсів, урахування взаємодії та взаємозв'язків усіх природних об'єктів, охорону природних ресурсів і навколишнього природного середовища. Правовий комплекс, що регулює відносини природокористування, на думку В.Л. Мунтяна, це інтеграційне утворення, що постійно розвивається, розширюється, поповнюється новими нормами та

інститутами, якісно удосконалюється. Названий комплекс, що регулює відносини природокористування, включає загальне і галузеве законодавство.

Як вважав Василь Лук'янович, високі темпи розвитку суспільних відносин у галузі використання і охорони навколишнього середовища, наявність галузі законодавства і правового комплексу, що регулює ці відносини, заінтересованість держави в посиленні такого регулювання, створюватимуть умови для виникнення інтегрованої галузі права – природоресурсового права. Цей висновок надихнув вітчизняних представників земельно-правової науки та еколого-правової науки (професорів Ю. О. Вовка, І. І. Каракаша та інших вчених) до поглибленої розробки проблеми, пов'язаної із зародженням та розвитком природоресурсового права у межах екологічного права. Природоресурсове право, будучи збірним терміном, охоплює декілька рівнозначних правових утворень, які регулюють природоресурсові відносини, що включають: а) відносини, пов'язані з використанням природних ресурсів та інших корисних властивостей навколишнього середовища для задоволення матеріальних та інших потреб суспільства; б) відносини, пов'язані з охороною навколишнього середовища від негативного впливу на нього в процесі здійснення господарської та іншої діяльності. Як навчальна дисципліна, «Природоресурсне право» згідно з Типовою програмою вивчається на юридичному факультеті Білоруського державного університету.

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри екологічного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України **Г.І. Балюк** у своєму виступі «**Держава як суб'єкт регулювання еколого-правових відносин в Україні**» [2, с. 202 – 205] зазначила про наступне.

Виросло не одне покоління правників, для яких професор В.Л. Мунтян – рядок із підручника, один із представників правової науки минулого, а часи й обставини такі, що варто нагадати про Василя Лук'яновича. Сьогодні бракує людей його «калібру» і переконань. Боротьба за правду і права людини та громадянина важка, потребує наполегливості й готовності платити високу ціну. Однак, приклад професора Мунтяна засвідчує, що це боротьба – не безнадійна.

Мусимо констатувати, що сьогодні боротьба за права людини, зокрема її екологічні права, набуває особливого змісту. Слова давньогрецького філософа Аристотеля «державна – це єдність громадян», як і продовження його думки про те, що громадянин повинен володарювати над своєю державою, і нині звучать актуально. Громадяни України живуть сьогодні в країні, що переживає складні часи: йде війна, Батьківщину залишають мільйони співвітчизників, а держава... Вона є чи її немає?

Галина Іванівна зазначила про те, що аналіз ситуативних проблем дає можливість зробити висновок: нині Україні не вистачає саме відповідальної держави. Нинішня влада «хворіє» на невміння управляти державою і, насамперед, відносинами в сфері охорони та використання природних ресурсів, які є власністю Українського народу. Управляти, як писав свого часу піонер науки управління французький учений А. Файоль, – означає передбачати, планувати, організовувати, розпоряджатися й мотивувати, координувати й контролювати. Передбачати – означає враховувати прийдешнє й виробляти програму дій на найближче й віддалене майбутнє і на цій основі планувати дії й підбирати методи. Організовувати – будувати намічений заздалегідь матеріальний, екологічний, правовий і соціальний механізм. Розпоряджатися – примушувати й спонукати персонал працювати належним чином. Координувати – погоджувати, поєднувати і гармонізувати дії всіх учасників управлінського процесу. Контролювати – піклуватися про те, щоб усе відбувалося відповідно до встановлених правил, перш за все, в законодавчих рамках.

Невміння управляти в означеній сфері – це взагалі одна з найсерйозніших проблем вітчизняного державного управління. Сьогодні маємо реформаторів, які не мають жодного уявлення про те, що реформують, і чиновників, які з чесним виразом обличчя

нахабно брешуть просто у вічі ошаленілому від такого нахабства люду, – це українські реалії, байдужість до яких обертається часто кров'ю, а може стати і повною трагедією.

На думку Галини Іванівни, гарантією подальшого розвитку суспільства є усвідомлення того факту, що зростання глобальних викликів потребує підвищення рівня компетенції правлячих еліт, чого, на жаль, нині не спостерігається в Україні. На підтвердження висунутого вище, звернемося до найболючіших наших реалій.

Земля... Одвічна українська проблема. Проголошена ще у 90-ті роки минулого століття земельна реформа в Україні виявилася чи не найтривалішою у часовому вимірі й, здається, немає їй кінця. Можна, напевне, говорити, що Україна встановила світовий рекорд за тривалістю земельної реформи. Тим часом, пристрасті навколо цієї непростої та болючої теми лише загострюються.

Останнім часом українцям нав'язують думку щодо необхідності запровадження абсолютно «вільного» ринку земель, мотивуючи це тим, що в світовій практиці відсутні такі регулювання, або вони з часом себе не виправдали й були скасовані, але таке твердження не зовсім відповідає дійсності. Регулювання ринкового обігу земель є достатньо важливим питанням для більшості країн. Кожна держава в той чи інший спосіб регулює обіг земельних ділянок, виходячи з національних інтересів та конкретних особливостей. Обмеження можуть встановлюватись на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Найбільш поширеними регуляторними інструментами доповідачка зазначила:

- обмеження суб'єктного складу покупців з наданням переваги фізичним особам та місцевим жителям, тобто останні зазвичай мають пріоритет при купівлі ділянки;

- становлення переважного права для орендаря або власника суміжної ділянки, за умови, що він є фермером, самостійно господарює на землі та відповідає кваліфікаційним вимогам.

Поширеною є практика надання пріоритетного права спеціалізованій агенції, що здійснює регулювання ринкового обігу землі. Наприклад, як Агентство сільськогосподарської нерухомості в Польщі чи Товариство з управління землями у Франції чи Німеччині, або ж переважним правом користуються територіальні громади, якщо потенційний покупець не відповідає встановленим вимогам.

Серед обмежень практикується встановлення граничних розмірів земельних ділянок – як максимальних, так і мінімальних, з метою недопущення їх подрібнення або ж надконцентрації. Зокрема, в Польщі одна особа може мати у власності не більше 300 га, в Румунії – 100 га, в Угорщині – 300 га, в Данії – 150 га, а от в Австрії, Швейцарії, Італії, Іспанії, Португалії, Сербії не допускається надмірне подрібнення наділів.

До того ж, за словами вченої, особлива увага приділяється раціональному використанню та охороні земель. Практично всі країни, які пройшли етап становлення ринкового обігу земель, мали довгострокові цілеспрямовані програми, які, крім іншого, передбачають надання пільгових кредитів на придбання ділянок місцевим фермерам. Наприклад, у Польщі таку позику можна отримати на 15 років під 2 % річних, у Латвії – взяти до 140 тисяч євро на 20 років під 3,3 %. Країни, які дбають про майбутнє своїх громадян, запровадили механізм придбання земельних ділянок із розстроченням платежу. Зокрема, в тій же Польщі – на 30 років при створенні нового фермерського господарства та не 20 років для розширення існуючого.

Отже, світовий досвід свідчить, що запровадження ринкового обігу земель має супроводжуватись цілеспрямованою державною підтримкою, орієнтованою на формування потужного середнього класу на селі.

До того ж, сьогодні українською землею активно цікавляться іноземці, передусім, представники Індокитаю. На другому місці по активності – країни Близького Сходу. Чому так? Тому, що саме в цих регіонах очікується великий дефіцит продовольства. Європейські та американські інвестори також цікавляться можливостями щодо

українських чорноземів – чи брати в оренду, чи купувати, чи заходити в акціонерний капітал наших компаній.

Однак, коли ми говоримо про продаж землі іноземцям, то слід розуміти, що частина України належатиме представникам інших держав. Сьогодні серед десятків галузей економіки, за якими Україна є цікавою зовнішньому світу, на першому місці знаходиться її аграрний комплекс. Його лідерство абсолютно обґрунтовано, тому що на 0,5 % території земної кулі, які займає Україна, зосереджено понад 20 % світового чорнозему, які Україна зобов'язана використовувати, перш за все, враховуючи інтереси Українського народу, а не вводити його в оману.

Підсумовуючи, Г.І. Балюк навела чудовий вислів російського драматурга Дениса Фонвізіна, що, на її думку, стосується і нашого випадку: «Слава Богу, що на брехню немає податків, адже, які були б усім великі збитки». «Ну, про всіх не знаю, – зазначила Галина Іванівна, – мабуть, це перебільшення, але вітчизняним урядовцям точно було б непереливки». На жаль, життя щоденно підтверджує правоту слів, сказаних майже 200 років тому філологом за покликанням і чиновником за посадою Володимиром Далем, що «тільки гласність вилікує нас від брехні, обману і звички доповідати, що все добре».

Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого **В.Ю. Уркевич** у доповіді на тему «**Правові питання екологізації сільськогосподарського виробництва при використанні ГМО**» [2, с. 66 – 69] відмітив, що одним із векторів наукових пошуків професора Василя Лук'яновича Мунтяна було дослідження проблем охорони природи в процесі сільськогосподарського виробництва, зокрема охорони ґрунтів, запобігання забрудненню навколишнього середовища отрутохімікатами в сільському господарстві, хімічними засобами захисту рослин і добривами, охорони вод у процесі зрошення та удобрення, застосування хімічних засобів у сільському господарстві, як зазначає Т. О. Коваленко. Можна стверджувати, що вчений фактично розробляв правові аспекти екологізації сільськогосподарського виробництва, які й до сьогодні викликають значний науковий інтерес.

Доповідач відмітив, що в сучасних доктринальних дослідженнях з екологічного, земельного й аграрного права до питань екологізації зверталися професори В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, В.В. Петров, М.В. Шульга, а також М.Я. Ващишин, Т.В. Курман, О.М. Туєва та інші вчені. Категорію «екологізація сільськогосподарського виробництва» вчені (Т.В. Курман та ін.) визначають, приміром, як спеціальний принцип аграрного права, що знаходить свій прояв у встановленні в аграрному законодавстві та практичній реалізації екологічних нормативів, вимог і приписів як уповноваженими державними органами, органами місцевого самоврядування, так і самими аграрними товаровиробниками у сфері ведення сільськогосподарської виробничої діяльності щодо захисту довкілля, екологічного використання природних ресурсів, а також виробництва якісної та екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинного й тваринного походження. Очевидно, що дотримання принципу екологізації сприятиме сталості сільськогосподарського виробництва, функціонування якого є основою гарантування продовольчої безпеки України.

В аспекті забезпечення продовольчої безпеки важливе значення має кількість та якість сільськогосподарської продукції, що виробляється. Ні для кого не є секретом, що останніми роками як у цілому в світі, так і в Україні все більшого поширення набуває використання, особливо у рослинництві, генетично модифікованих організмів (ГМО), тобто організмів, у яких генетичний матеріал змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах. З метою екологізації сільськогосподарського виробництва доцільно було б повністю заборонити використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції. Однак, зважаючи на існуючі економіко-соціальні реалії, повного виключення використання ГМО в аграрному виробництві вже досягти навряд чи можна.

Правові засади розробки, створення, випробування, дослідження, транспортування, імпорту, експорту, розміщення на ринку, вивільнення у навколишнє природне середовище та використання в Україні ГМО, а також забезпечення при цьому біологічної і генетичної безпеки встановлено Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. Однак, як зазначив Віталій Юрійович, навіть побіжне ознайомлення з цим документом дозволяє стверджувати, що його приписи мають загальний характер, не в повній мірі відповідають законодавству ЄС щодо обігу ГМО, а більше того, існуючі нормативні приписи майже не виконуються.

Прикладом викладеного може слугувати припис ч. 3 ст. 13 цього Закону, відповідно до якого в Україні забороняється вивільнення в навколишнє природне середовище ГМО до їх державної реєстрації. Якщо звернутися до державних реєстрів, розміщених на веб-сайті Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, то вбачається, що функціонує лише Реєстр генетично модифікованих організмів джерел кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять такі організми або отримані з їх використанням, до якого включено всього 2 позиції: (а) шрот соєвий з терміном реєстрації з 23.07.2013 р. до 22.07.2018 р. й (б) антиген V-RG для вакцини для м'ясоїдних тварин, зареєстрований на термін з 22.10.2015 р. до 21.10.2020 р. На сьогоднішній день інших ГМО в Україні не зареєстровано, до відповідних державних реєстрів їх не включено. Незважаючи на це, як стверджують незалежні експерти, до 80% сої і до 10% кукурудзи, що культивується в даний час в Україні, є генно модифікованою.

На думку Віталія Юрійовича, наведене дозволяє стверджувати про потребу розробки й вжиття низки організаційно-правових засобів щодо порядку використання ГМО в рослинництві й контролю за цим процесом. Враховуючи євроінтеграційний вектор України та зважаючи на укладення в 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, відповідні правові приписи, встановлені щодо виробництва й обігу ГМ-продукції в Євросоюзі, мають бути запроваджені до законодавства України. Зазначимо, що відповідні нормативні вимоги на рівні ЄС закріплено в низці Директив Європейського Парламенту й Ради, зокрема (а) 2001/18/ЄС від 12 березня 2001 р. про навмисний випуск у навколишнє середовище ГМО й (б) 2009/41/ЄС від 6 травня 2009 р. про обмежене використання генетично модифікованих мікроорганізмів у замкненій системі та ін. Опрацювання змісту цих та інших документів дозволяє зазначити про наступне.

Передусім, у законодавстві України слід закріпити й надалі послідовно гарантувати дотримання за допомогою відповідних правових засобів так званого принципу «перестороги» при використанні ГМО. Це означає, що особа, яка займається культивуванням ГМ-рослин, має вжити запобіжних заходів щодо непоширення ГМО на суміжні земельні ділянки, адже може відбуватися не лише засмічення останніх ГМО й їх залишками, а й ненавмисне забруднення такими організмами розташованих поруч насаджень традиційних або органічних сільськогосподарських рослин.

Слід також запровадити до законодавства України низку спеціальних вимог щодо заборони використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції на окремих земельних ділянках (приміром, тих, що використовуються для вирощування продукції для дитячого, дієтичного харчування, органічної сільськогосподарської продукції, на особливо цінних землях).

На сільськогосподарських товаровиробників, які використовують ГМ-сорти сільськогосподарських рослин, можуть бути покладені додаткові зобов'язання. Останні, зокрема можуть полягати у створенні названими особами так званих «буферних зон», якими мають розділятися посіви генно-модифікованих та традиційних або ж органічних сільськогосподарських культур. Такі товаровиробники мають також сплачувати певні грошові збори при провадженні діяльності з використання ГМ-рослин, за рахунок яких

має відшкодовуватися власникам і землекористувачам сусідніх земельних ділянок шкода, спричинена застосуванням ГМО.

Особливо гостро постає питання з удосконалення відповідальності за порушення законодавства щодо використання ГМО в сільськогосподарському виробництві. В даному аспекті вчений пропонує нормативно закріпити низку заходів цивільно-правового, адміністративно-правового й кримінально-правового впливу на правопорушників.

Підсумовуючи викладене, доповідач зазначив про те, що наукові ідеї професора В.Л. Мунтяна мають важливе значення і для сучасного правового регулювання екологічних, земельних й аграрних відносин, зокрема в аспекті правових питань екологізації сільськогосподарського виробництва при використанні ГМО.

Доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, перший проректор Запорізького національного університету **О.Г. Бондар** вів мову про те, що В.Л. Мунтян для кожного з нас був Вчителем, «в кожного з нас він вкладався розумом, душею». У своїй доповіді «**До питання про забезпечення правового режиму землі як об'єкта права власності Українського народу**» [2, с. 73 – 77] доповідач зазначив, що згідно зі ст. 13 Конституції України земля є об'єктом права власності Українського народу, а ст. 14 Основного Закону визначає землю як основне національне багатство, що перебуває під особливою охороною держави. Ці вихідні конституційні положення ставлять перед земельним правом, як галуззю права та земельно-правовою наукою, складні завдання щодо забезпечення раціонального використання, відтворення та ефективної охорони земель, захисту прав та законних інтересів усіх суб'єктів земельних правовідносин, реалізації засад концепції сталого розвитку в земельній сфері. Як свідчить соціальна практика останніх двох десятиліть, у багатьох аспектах ці завдання, на жаль, не отримують належної реалізації.

У цьому контексті підвищується значущість та вага земельно-правових наукових розробок, які не лише окреслюють і вирішують глибинні системні проблеми розвитку земельно-правового регулювання, а й слугують дороговказом для цілих поколінь науковців. До них, безумовно, варто віднести і наукову спадщину професора Василя Лук'яновича Мунтяна, яка є справжнім інтелектуальним скарбом, котрим збагачено грааль української юриспруденції. Його наукове слово завжди було спрямоване на те, щоб у свідомості українців утверджувався імператив, що, посиляючись на Тараса Шевченка, «нема на світі України, немає другого Дніпра», що земля – основа основ усього суцього, найбільша національна святиня і багатство, яке неодмінно треба берегти і примножувати. Професор В. Л. Мунтян широко й самовіддано наслідував народну трудову етику, яка за найвищі моральні чесноти визнає шанування землі.

Під час виступу професор О. Г. Бондар привернув увагу до питання, яким має бути стратегічний вектор формування державної земельної політики і, відповідно, розвитку вітчизняного земельного права – у напрямку до лібералізації земельних правовідносин чи, навпаки, шляхом запровадження жорстких імперативних вимог у поземельній сфері? Чи вбачається також проміжний, компромісний варіант між цими двома діаметрально протилежними позиціями, та яким він має бути?

Підсумовуючи, доповідач зазначив, що, по-перше, вирішення наявних правових проблем щодо подальшого перебігу земельної реформи в державі повинно здійснюватися на засадах неухильного дотримання конституційних норм про землю як основне національне багатство та як об'єкт права власності Українського народу, по-друге, модернізація системи інституційного забезпечення публічного адміністрування, зокрема, й контролю та нагляду, в земельній сфері не має призводити до послаблення потенціалу цієї діяльності та ставити під загрозу суспільні та приватні земельні інтереси.

Спеціальне дослідження наукової спадщини професора В.Л. Мунтяна провела кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» **Н.С. Гавриш**, яка

виступила із доповіддю на тему «**Професор В.Л. Мунтян – фундатор правової охорони ґрунтів в Україні**» [2, с. 38 – 42].

У своєму виступі Наталя Степанівна підкреслила, що ґрунти є основою соціального розвитку, оскільки здатні створювати комфортні умови для суспільства, забезпечувати його достатньою кількістю якісної продовольчої продукції та створювати сприятливі екологічні й життєві умови для людей. Однак, незбалансоване, хаотичне ставлення до землі не дає змоги реалізувати значний потенціал українських ґрунтів. Вирішення проблем раціонального використання, відтворення та охорони ґрунтів повинно базуватися як на технологічних, економічних та екологічних засадах, так і на вимогах законодавства. Цим питанням свого часу важливого значення надавав у своїх наукових дослідженнях професор В. Л. Мунтян.

Так, у науковій праці ще 60-х років ХХ століття «Посилити правову охорону ґрунтів» (опубліковано: «Радянське право. – 1963. – С. 19 – 25») на основі аналізу численних матеріалів тогочасного використання ґрунтів професор В.Л. Мунтян звертає увагу на байдуже ставлення суспільства та держави до збереження ґрунтів, що вже тоді завдавало шкоди земельним багатствам країни. Вчений вказував, що чинний на той час Земельний кодекс УРСР 1922 р. застарів, а зусилля державних органів, що відали охороною лісів, вод, рибних багатств, мисливської фауни часто зводилися нанівець через відсутність державного органу, здатного опікатися охороною ґрунтів. Більше п'ятдесяти років тому професор В. Л. Мунтян дійшов висновку, що відомча розпорошеність зусиль у боротьбі з псуванням ґрунтів вимагає створення спеціальної організації – Служби охорони ґрунтів, яка б здійснювала конкретні заходи та координувала зусилля інших відомств, пов'язаних з охороною ґрунтів.

Концептуальні напрацювання із правової охорони ґрунтів професор В.Л. Мунтян здійснив у монографії «Правова охорона ґрунтів в Українській РСР» (опубліковано: «Київ: Наукова думка, 1965. – 100 с.»), в якій охарактеризував стан земель і ґрунтів в Україні як незадовільний та наголосив, що охорона ґрунтів є важливою народногосподарською проблемою. З науково-методологічної точки зору в зазначеній роботі автор обґрунтував визначення терміну «охорона ґрунтів», окреслив завдання ґрунтозахисного законодавства, наголосив на важливому значенні юридичної відповідальності за порушення законодавчих вимог у сфері охорони ґрунтів.

Вшановуючи пам'ять видатного вченого, наслідуючи його наукові ідеї та прагнучи посилити правову охорону ґрунтів в Україні, доповідачка запропонувала: а) створити спеціальний центральний орган виконавчої влади в цій сфері – Державну земельну інспекцію, до повноважень якої віднести здійснення контрольних (наглядових) функцій у сфері використання, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів; б) прийняти розроблений проект Закону України «Про ґрунти та їх родючість»; в) розробити та прийняти державну і регіональні цільові програми охорони ґрунтів, орієнтовані на впровадження інноваційних ґрунтоохоронних технологій.

Викликав значний науковий інтерес виступ доктора юридичних наук, доцента, завідувача кафедри трудового, земельного та господарського права юридичного факультету Хмельницького університету управління та права **І.О. Костяшкіна** на тему «**Окремі методологічні засади реалізації права власності на землю в Україні в умовах сталого розвитку**» [2, с. 116 – 120]. Доповідач зазначив, що в умовах поглиблення глобальної екологічної кризи людство починає дедалі більше усвідомлювати необхідність переосмислення всієї філософії відносин, які складаються між соціумом і біосферою у процесі використання земельних ресурсів взагалі та сільськогосподарських угідь зокрема. На сучасному етапі розвитку сільськогосподарського землекористування перед суспільством постало завдання зменшити й упорядкувати всі антропогенні дії: мінімізувати обробіток, відновити ґрунтозахисні сівозміни, забезпечити хімічну, гідрологічну, лісову, агротехнічну меліорацію тощо.

Основним завданням розвитку є задоволення людських потреб і прагнень, тому сталий розвиток визначається як такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Відтак необхідною вимогою при вирішенні конкретних завдань сталого розвитку біосфери та людини, як її складової частини, є підпорядкованість законів розвитку суспільства законам розвитку біосфери.

На думку Івана Олександровича, соціальна функція земельної власності в цьому випадку має включати забезпечення таких умов використання земель, за яких задоволення широкого кола потреб громадян не створює екологічних ризиків чи загрози деградації ґрунтів та забезпечує пріоритетність гарантування якісних природних властивостей земель як місця та умови життєдіяльності людини. Адже, як стверджував професор В.Л. Мунтян, оптимізація процесу екологізації земельного законодавства нерозривно пов'язана з Концепцією сталого розвитку, що покликана змінити світоглядні засади і загальнолюдські цінності в XXI столітті.

Підсумовуючи сказане, доповідач наголосив, що серед методологічних засад еколого-правового забезпечення права власності на землю в умовах сталого розвитку варто виділити такі:

1) земля є базовим природним ресурсом і виступає місцем та умовою життєдіяльності людини, що зумовлює особливий порядок здійснення права власності на землю через збалансування суспільних та приватних інтересів та гарантування вимог екологічної безпеки;

2) поєднання та взаємозв'язок як екологічних, так і економічних інтересів у процесі використання земель, що зумовлює необхідність охоронного змісту права власності на землю та розвитку екологічно збалансованого сільськогосподарського виробництва, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства, досягається прибутковість сільськогосподарського виробництва за умови збереження та відтворення навколишнього природного середовища, базовим елементом якого виступає земля;

3) держава повинна створювати такі умови землекористування, за яких задовольняються потреби власників землі та громадян України, пріоритетними серед яких є потреби екологічної та продовольчої безпеки. Таке формулювання передбачає чіткі пріоритети, що мають дотримуватись при здійсненні сільськогосподарського виробництва, а саме: забезпечення екологічної безпеки, охорона та відновлення ґрунтів, отримання найвищого прибутку. Саме така послідовність є запорукою сталого, соціально-орієнтованого землекористування, яке через дотримання екологічних вимог гарантує найвищий соціальний ефект;

4) необхідною є державна підтримка сільськогосподарських виробників, які здійснюють органічне землеробство чи вживають заходи з охорони земель, пов'язані з їх меліорацією, рекультивацією чи консервацією;

5) варто створити дієві правові механізми договірних відносин між власниками землі та органами державної влади чи місцевого самоврядування, що представляють інтереси Українського народу в сфері охорони земель сільськогосподарського призначення як основного національного багатства.

До актуальних проблем **«Втілення у систему національного законодавства нормативних положень багатосторонніх угод СОТ щодо забезпечення внутрішньодержавної підтримки виробництва сільськогосподарської продукції»** [2, с. 105 – 108] привернув увагу доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки **А.В. Духневич**. Він відмітив, що аналіз змісту Угоди про сільське господарство та інших багатосторонніх угод СОТ, економічної та правової літератури дав підстави визначити основні принципи, на яких повинна ґрунтуватися юридична модель регулювання державної підтримки відповідно до СОТ, а

саме: поступового зменшення державної підтримки та відмови від безпосередньої бюджетної допомоги з боку держави сільськогосподарським товаровиробникам.

Аналізуючи національне законодавство у сфері внутрішньої підтримки, А.В. Духневич дійшов висновку, що воно регламентує порядок надання лише чотирьох видів державної підтримки: страхові субсидії виробникам сільськогосподарської продукції; кредитна підтримка виробникам сільськогосподарської продукції (кредитна субсидія); державна підтримка виробників тваринницької продукції (бюджетна тваринницька дотація); тимчасова бюджетна дотація виробнику окремого об'єкта державного цінового регулювання. Решта заходів державної підтримки регламентується великою кількістю законодавчих і підзаконних актів, які закріплюють різні вимоги до адресатів державної підтримки й різні процедури її отримання, наділяючи відповідними функціями різні органи державної влади. Натомість законодавчого акта, який би закріплював єдиний механізм державної підтримки товарного сільськогосподарського виробництва, в Україні досі не прийнято. Оцінюючи сучасний стан аграрного сектора економіки країни, доповідач наголосив, що Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року не була виконана та вичерпала свій потенціал.

Незважаючи на все різноманіття заходів, що здійснюються органами державної влади стосовно аграріїв, Андрій Вікторович оцінив державну підтримку діяльності сільськогосподарських підприємств як недосконалу, інструменти та важелі такої підтримки – неузгодженими та досить часто спонтанними. Недостатнє фінансування розвитку аграрного сектора, декларування соціально-економічних і екологічних заходів за відсутності реальних механізмів їх здійснення, унеможливають розв'язання основних проблем розвитку сільськогосподарського виробництва, зокрема його інтеграцію у світовий економічний простір, формування ефективного, соціально спрямованого аграрного сектора економіки держави. Потрібні нові імпульси, які надаватимуть додаткову мотивацію сільськогосподарським товаровиробникам для ведення аграрного бізнесу.

На думку доповідача, таким імпульсом може стати якісно нова, більш досконала, чітка і передбачувана система державної підтримки аграріїв, побудована на основі комплексності та поступальності, тобто така організація, за якої, на основі цілеспрямованого використання всієї сукупності вивічених світовою практикою ринкових механізмів державного регулювання, буде забезпечена результативність діяльності сільськогосподарських підприємств відповідно до їх економічного та соціального призначення. У цьому контексті основними напрямками внутрішньої державної підтримки сільського господарства, які не суперечать вимогам угод СОТ, мають бути: наукові дослідження, підготовка й підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування; ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування; сприяння збуту сільгосппродукції, включаючи збирання, обробку та розповсюдження ринкової інформації; удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за виключенням операційних витрат на її утримання; утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога; забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, удосконалення землекористування тощо; підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом й обсягом виробництва; сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва; охорона навколишнього середовища; програми регіонального розвитку.

На завершення конференції виступив учень В. Л. Мунтяна, суддя у відставці **В.С. Завізун**, який зазначив про своє бажання взяти участь у конференції, аби вшанувати пам'ять великої Людини, мудрого вчителя, якого знав і чий лекції слухав. Він зазначив про те, що студенти хотіли бути присутніми на його лекціях, прагнули пізнати ази, а потім – вершини професії, отримати життєвий досвід, поговорити з Василем Лук'яновичем по справах життєвих, прагнули почути про те, як йому вдавалось виходити зі складних життєвих ситуацій.

Василь Степанович розповів про те, що студенти вивчали спецкурси «Основи земельного права», «Правову охорону природи», набували навичок того, як, застосовуючи право, проявити кращі людські якості, що актуально й зараз. Він згадував про те, як Василь Лук'янович розповідав про свою діяльність після Великої Вітчизняної війни, захист дисертації, як працював суддею. Як викладач, як професор, – він все мережив зі своїм практичним досвідом як суддя, адвокат.

... Якщо закон має бути мірилом для всіх, ти можеш проявляти кращі людські якості» (автор). «Від бесід з Василем Лук'яновичем – зазначив доповідач – ми отримували безцінний досвід, важливо почути людину, яка вже пройшла це в своєму житті. Мені приємно, що зібрався такий захід: це велика шана Великому фахівцю. Я вдячний за запрошення і з інтересом вислухав усіх. Не може бути крайнощів ні в одну, ні в іншу сторону – правда десь посередині».

Земельна реформа триває досить тривалий період, можна далі вважати, що цей етап земельної реформи та приватизації земель має мати ще декілька етапів, не можна вирішити одномоментно. Мають бути обмеження обов'язково, щоб не відбулось те, що відбулось з приватизацією державного майна! Треба вивчати досвід європейських країн, і національна безпека в них не постраждала. Це питання національної безпеки! «Ми можемо позбутись – без конфліктів – основного багатства Українського народу!»

По завершенні виступів учасники конференції узгодили наступні **рекомендації конференції**.

У сфері правового регулювання охорони та раціонального використання земель як основного національного багатства та власності Українського народу, гарантування земельних прав людини як основної соціальної цінності в державі:

1) вирішення наявних правових проблем щодо подальшого перебігу земельної реформи у державі повинно здійснюватися на засадах неухильного дотримання конституційних норм про землю як основне національне багатство та як об'єкт права власності Українського народу;

2) модернізація системи інституційного забезпечення публічного адміністрування, в тому числі контролю та нагляду, у земельній сфері не має призводити до послаблення потенціалу цієї діяльності та ставити під загрозу суспільні та приватні земельні інтереси;

3) в державі повинні створюватись такі правові умови землекористування, за яких задовольняються потреби власників землі та громадян України, пріоритетними серед яких є потреби екологічної та продовольчої безпеки. У процесі сільськогосподарського виробництва за допомогою правових механізмів мають забезпечуватись наступні пріоритети – гарантування екологічної безпеки, охорони та відновлення ґрунтів, отримання найвищого прибутку, що є запорукою сталого та соціально-орієнтованого землекористування;

4) реалізація правових вимог у сфері охорони земель сільськогосподарського призначення як основного національного багатства буде забезпечуватись за умови запровадження договірних відносин між власниками землі та органами державної влади чи місцевого самоврядування, що представляють інтереси Українського народу;

5) з метою посилення правової охорони ґрунтів в Україні необхідно: а) створити спеціальний центральний орган виконавчої влади в цій сфері – Державну земельну інспекцію, до повноважень якої віднести здійснення контрольних (наглядових) функцій у сфері використання, відтворення та охорони земель сільськогосподарського призначення та ґрунтів; б) прийняти розроблений проект Закону України «Про ґрунти та їх родючість»; в) розробити та прийняти державну і регіональні цільові програми охорони ґрунтів, орієнтовані на впровадження інноваційних ґрунтоохоронних технологій.

У сфері правового регулювання виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, забезпечення продовольчої безпеки та гарантування прав селян:

1) з метою виконання угод СОТ та забезпечення продовольчої безпеки держави в Україні мають бути створені правові механізми якісно нової, більш досконалої, чіткої та

передбачуваної системи державної підтримки аграріїв, побудованої на основі комплексності та поступальності;

2) основними напрямами внутрішньої державної підтримки сільського господарства, які не суперечать вимогам угод СОТ, мають бути: а) наукові дослідження, підготовка й підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування; б) ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування; в) сприяння збуту сільгосппродукції, включаючи збирання, обробку та розповсюдження ринкової інформації; удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд); г) утримання стратегічних продовольчих запасів та внутрішня продовольча допомога; д) забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробників, удосконалення землекористування тощо; е) підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом й обсягом виробництва; є) сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва; ж) охорона навколишнього середовища та програми регіонального розвитку.

У сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки, гарантування конституційних екологічних прав людини та, зокрема конституційного права на безпечне для життя та здоров'я довкілля:

1) в сучасних умовах діяльність держави у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки має ґрунтуватися на основі не тільки ефективного еколого-правового правового регулювання, але й ефективного прогнозування, планування, організації, мотивування та розпорядження власними природними ресурсами, а найважливіше – ефективного контролю у зазначеній сфері;

2) визначальну роль у питанні правового забезпечення та захисту екологічних прав людини і, зокрема права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище, відіграє рівень розвитку еколого-правової науки не тільки в Україні, країнах Європейського Союзу, але й у сусідніх та дружніх державах (Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Польща, Італійська Республіка та ін.);

3) одним із ключових факторів, які впливають на розвиток науки екологічного права та екологічного законодавства в сучасному вимірі, стає формування нового еколого-економічного характеру об'єктів природи та природних ресурсів як основи розвитку нових підходів до економічних засад еколого-правового регулювання;

4) пріоритетним напрямом розвитку екологічного законодавства на даний час є деталізація вимог щодо забезпечення екологічної безпеки в процесі здійснення різних видів природокористування та небезпечних видів діяльності;

5) важлива роль у формуванні еколого-правової культури громадян та суспільства в контексті сталого розвитку і забезпечення гармонійної взаємодії суспільства та природи належить еколого-правовій освіті, еколого-правовому вихованню, широкій просвітницькій еколого-інформаційній діяльності різних суб'єктів екологічних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: Матеріали науково-практичного Круглого столу, 28 березня 2014 р., м. Київ / ред. кол. М.В. Краснова [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці: Кондратьєв А.В., 2014. – 156 с.

2. Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України : Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі: В.В. Носік [та ін.]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці: Кондратьєв А.В., 2017. – 352 с.

3. Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круглого столу» (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за ред. М.В.

Краснової, Т.О. Коваленко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Чернівці: Кондратьєв А.В., 2016. – 374 с.

4. Розвиток наук земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права [Електронний ресурс]: Збірник наукових праць Круглого столу (19 жовтня 2012 р.) / за ред. Г.І. Балюк, М.В. Краснової, А.М. Мірошниченка, В.В. Носіка. – 2012. – 415 с. / Режим доступу: <http://law.univ.kiev.ua/science.html>.

5. Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України. Збірник наукових праць Круглого столу (18 березня 2011 р.). – К.: ВГЛ «Обрії», 2011. – 238 с.

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Краснова Ю.А.

(кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України)

Анотація. У статті пропонується науковий підхід до подальшого розвитку концепції права екологічної безпеки. В основу такого розвитку покладено теорію екоцентризму, яка дала змогу визначитися з основним соціальним призначенням права екологічної безпеки, сформулювати його поняття як галузі права, науки та навчальної дисципліни, визначитися з його предметом, методами, принципами, а також системою.

Ключові слова: право екологічної безпеки, предмет права екологічної безпеки, методи та принципи права екологічної безпеки, система права екологічної безпеки.

Аннотация. В статье предлагается научный подход к дальнейшему развитию концепции права экологической безопасности. В основу такого развития положена теория экокентризма, которая позволила определиться с основным социальным назначением права экологической безопасности, сформулировать его понятие как отрасли права, науки и учебной дисциплины, определиться с его предметом, методами, принципами, а также системой.

Ключевые слова: право экологической безопасности, предмет права экологической безопасности, методы и принципы права экологической безопасности, система права экологической безопасности.

Annotation. The article proposes a scientific approach to the further development of the concept of the right of environmental safety. The basis of this theory put ekotsentryzmu which allowed to determine the basic social rights intended environmental safety, as formulated his concept in law, science and discipline, to decide on its subject, methods, principles and systems.

Key words: ecological safety right, subject of the right of ecological safety, methods and principles of the right of ecological safety, system of the right of ecological safety.

Бурхливий розвиток суспільних відносин потребує своєчасного реагування на їх належне правове регулювання. Такий постулат відображає соціальну потребу в регулюванні нових явищ і процесів, які набувають характеру об'єктів правового регулювання та лежать в основі формування нових правових галузей, підгалузей або інститутів.

Одним із таких об'єктів правового регулювання на сьогоднішній день виступає екологічна безпека, визначена як напрямок державної політики (розділ 7 Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [1]), як конституційний обов'язок держави та суб'єктивне право людини і громадянина (статті 16 і 50 Конституції України [2]), як сфера національної безпеки (Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [3]), як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення